

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Озджан Людмила Миколаївна

**РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ**

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ О. С. Білер

кандидат педагогічних наук,
ст. викладач кафедри дошкільної і
початкової освіти

« ____ » _____ 2021 року

Виконавець:

_____ Л. М. Озджан

« ____ » _____ 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ	7
1.1 Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження	7
1.2 Сучасний стан розвитку креативного мислення учнів початкових класів.....	18
1.3 Особливості організації позакласної роботи з учнями початкових класів НУШ	27
1.4 Теоретичні засади моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи	37
Висновки до розділу	47
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ...	50
2.1 Методика організації наукового дослідження.....	50
2.2 Упровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи	56
2.3 Порівняльний аналіз результатів дослідження.....	66
Висновки до розділу 2.....	69
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У період бурхливого науково-технічного розвитку, стрімкого зростання наукових знань та широкого використання їх у виробництві одним із головних завдань освіти є розвиток творчого мислення, пізнавальних здібностей учнів, їх уміння самостійно доповнювати свої знання. Вирішення цієї проблеми органічно пов'язане з активізацією освітнього процесу, з розробкою методів і прийомів, спрямованих на формування пізнавальної діяльності учнів, розвиток їх інтелектуальних здібностей та формування творчих якостей.

Соціальний запит на креативну особистість відображений у освітніх законодавчих актах, де підкреслюється пріоритетність формування сучасної особистості, здатної до креативного перетворення дійсності. У Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, галузевих стандартах вищої освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., зазначено, що освіта має забезпечити формування не лише системи знань, наукового світогляду учнів, а й розвиток їх креативності, навичок самостійного творчого пошуку, самоосвіти та самореалізації. Особливої значущості набуває завдання розвитку креативності в освітньому процесі початкової школи. Важливою частиною цього процесу є позакласна робота, що тісно пов'язана з навчальною діяльністю учнів початкових класів, і водночас дає широкі можливості для їх розвитку.

До проблеми креативності неодноразово звертались вітчизняні та зарубіжні дослідники. На сьогоднішній день широко розроблені психологічні аспекти розвитку креативного мислення (Л. Виготський, А. Леонтьєв, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Б. Теплов, П. Торренс, В. Франкл та ін.); створені варіанти її діагностики та розвитку в дошкільному віці (Д. Богоявленська, О. Белова, І. Волков, В. Дружинін, А. Матюшкін, О. Тихомиров, Е. Телегіна, Н. Шумакова та ін.).

Концепція креативної освіти стала предметом дослідження таких учених, як О. Антонова, С. Сисоєва, А. Сологуб, А. Хуторський. Сучасним педагогічним технологіям розвитку креативності присвячено наукові праці О. Пометун, Г. Селевка, В. Чайки та ін.

Проте, незважаючи на значне висвітлення питання розвитку креативності учнів у науковій літературі, проблема розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи досі не стала предметом окремого вивчення.

Отже, актуальність та недостатня дослідженість питання зумовили вибір теми роботи: *«Розвиток креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Відповідно до мети дослідження визначено такі завдання:

1. Здійснити аналіз науково-педагогічної літератури для дефініції поняттєвого апарату з проблеми дослідження.
2. З'ясувати сучасний стан розвитку креативного мислення учнів початкових класів
3. Охарактеризувати особливості організації позакласної роботи з учнями початкових класів нової української школи.
4. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Об'єкт дослідження – розвиток креативного мислення учнів початкових класів.

Предмет дослідження – модель розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Методи дослідження: теоретичні: порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел з проблеми розвитку креативного мислення

учнів початкових класів у процесі позакласної роботи; теоретичне моделювання – з метою визначення критеріїв та показників оцінювання досліджуваного феномену; *емпіричні*: педагогічний експеримент – для експериментального дослідження стану сформованості креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи; *методи математичної статистики* – для обчислення здобутих даних експериментальної роботи.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано і розроблено модель розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи; *уточнено* поняття «креативного мислення дитини»; *подальшого розвитку набули* педагогічні умови розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи;

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено та здійснено експериментальну перевірку моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи. Висновки та основні результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності учителів початкових класів для розвитку креативного мислення дітей.

Апробація результатів дослідження та публікації. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи доповідались та обговорювались на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців *Дошкільна освіта: від традицій до інновацій* (28 листопада 2020 року, м. Суми) та IV Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи* (28 квітня 2021 року, м. Суми). За результатами дослідження опубліковано 2 статті.

1. Озджан Л. Особливості організації позакласної роботи з учнями початкових класів НУШ. *Дошкільна освіта: від традицій до інновацій* матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів,

магістрантів та молодих науковців (28 листопада 2020 року). Суми: ФОП Цьома С.П., 2020.С. 136 – 142.

2. Озджан Л. Основні аспекти розвитку креативності учнів початкових класів. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи* матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (28 квітня 2021 року). Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С.310-314 с.

Структура магістерського дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінках, з них 74 сторінки основного тексту. Робота містить 3 рисунки, 4 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ

1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження

Сьогодні вимагає від нас негайної реакції на запити суспільства, іншими словами, ми відходимо від дії за шаблоном, і, як наслідок, від репродуктивного навчання в ЗЗСО. Пріоритетним стає розвиток гнучкого мислення, креативності, комунікативності та інших soft skills.

Як наголошено у Національній доктрині розвитку освіти «Держава повинна забезпечувати... розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості». Нова українська школа – це осередок зацікавленості, відчуття задоволеності від отриманих знань та середовище креативу. У межах цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму та є підґрунтям формування обдарованої і талановитої молоді, креативність і творчість якої буде сприяти розвитку суспільства і держави.

Розвиток креативності учнів відбувається на всіх етапах шкільного навчання. Проте найдоцільніше починати вчити дітей творити саме із раннього віку, оскільки в початковій школі учні опановують способи освітньої діяльності, прийоми вирішення навчальних завдань, якими користуються надалі. Молодшим школярам властиві такі риси, як: відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява,

образність мислення, активне ставлення до навколишньої дійсності, що сприяють розвитку їхньої креативності.

Доречним, в цьому контексті, буде навести ряд державних нормативно-правових документів підтверджують актуальність обраного нами фокусу дослідження, зокрема: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.); Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2012 р.); Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.); Концепція «Нова українська школа» (2016 р.); Державний стандарт початкової освіти (2018 р.).

Із введенням нового Державного стандарту початкової загальної освіти відбулася зміна векторів з накопичування нормативно-визначених знань, умінь і навичок до розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати навички й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Тому зміст освіти і виховання набув діяльнісної і практико орієнтувальної спрямованості. Ці зміни позначилися і на позаурочному процесі початкової школи.

Таким чином, постає питання: як розвинути креативне мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи?

За словами А. Мельниченко [35], «...здатність до креативності є у кожного здобувача початкової освіти. Відповідно головним завданням для вчителя є виявлення індивідуальних творчих задатків учнів й створення умов для їх розвитку, що мають забезпечувати розвиток визначених компонентів та складових креативності».

Виходячи з основних завдань позаурочної діяльності, вчителів початкових класів необхідно закріплювати, збагачувати та поглиблювати знання школярів, набуті у процесі навчання, навчати застосовувати їх на практиці; розширювати загальноосвітній кругозір учнів, формувати в них науковий світогляд, виробляти вміння і навички самоосвіти; формувати

інтерес до різних галузей науки й техніки, мистецтва, спорту, виявити і розвивати індивідуальні творчі здібності та нахили тощо.

Звідси виникає необхідність проведення аспектного вибіркового аналізу енциклопедичних джерел, словникових видань та наукової літератури з окресленої проблематики магістерського дослідження.

Тому доречним буде здійснити пошук і конкретизацію сутності феномену розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

З огляду на те, що в конструкті «розвиток креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи» базовими виступають поняття «креативність», «розвиток», «креативне мислення», доцільно розглянути специфічні особливості окреслених понять у контексті нашого дослідження.

Грунтовний аналіз тлумачення й розвитку понятійного базису дослідження в словникових та енциклопедичних джерелах свідчить, що поняття «креативність» багатозначне, уведення його в науковий обіг належить психологам Е. Торренсу [69] та Дж. Гілфорду [81].

Використовуючи показники креативного мислення, Е. Торранс [69] одним із перших дослідив та виявив, що креативність дитини починає дещо знижуватись приблизно у 6 років, з подальшою регресією до 4 класі, але пізніше проявила подальше зростання. Це явище вподальшому було названо «падінням четвертого класу». Виявилось, що зниження рівня креативності в четвертому класі спостерігається аж у семи країнах [69]. Е. Торренс припустив, що це зниження спочатку було пов'язано з необхідністю відповідати очікуванням класу в перші кілька років, коли учень починає шкільне навчання.

На сьогодні, попри поширене вживання поняття «креативність», відсутня однастайність у його розумінні. Як відомо, категорія «креативність» – міждисциплінарна, адже в середині ХХ ст. існувало близько

60 варіантів інтерпретації цього поняття, що постійно використовують у своїх працях філософи, психологи, соціологи, педагоги тощо.

Енциклопедична література, така як філософський словник визначає «креативність» як позначення властивості, характерної особливості творчої особистості, процесу, продукту, що виявляється через зміни універсуму культури, досвіду індивіда або соціальної значущості [7, с. 97].

Ще в одному словнику надано більш розширене тлумачення цього поняття воно розглянуто як здібності, характерної риси творчої особистості, що проявляється в зміні універсуму культури, досвіду індивіда, сфери культурних значень і смислів [71, с. 384].

Дещо з іншого боку подано поняття креативність у сучасному психологічному словнику, а саме як «...творчі можливості (здібності) людини, що можуть проявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість у цілому або її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення...» [66, с. 169].

З. Фрейд [58], у свою чергу, в креативності вбачав процес сублимації, переорієнтації енергії лібідо на соціально адекватні цілі, творіння культури.

Психологи визначають креативність як здатність людини до гострого сприйняття недоліків, «білих плям» у знаннях, дисгармонії тощо. Відповідно до цього Е. Торренсом було описано модель креативності, що включала 3 компоненти: швидкість (продуктивність), гнучкість, оригінальність. Учений основними критеріями креативності характеристики й процеси, які активізують творчу продуктивність [69].

Розглядають креативність і, з іншої точки зору, а саме: – здібності (уміння) особистості, що виражаються в мисленні, навчанні, спілкуванні, дрібній діяльності, щоб охарактеризувати людину в цілому або її особисті сторони, результати діяльності; об'єктивний маркер обдарованості, що рідко відкривається в тестах інтелекту і досягненнях в науці.

Креативність впливає не стільки з критичного ставлення до нового досвіду з точки зору існуючого досвіду, скільки з відкритості до нових ідей [45, с. 118]:

- як рівень творчої обдарованості, вміння творити, що є відносно стійкою ознакою особистості [14, с 25];
- як творчі здібності особи, що можуть проявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності; здатність генерувати багато різноманітних оригінальних ідей у нерегульованих умовах ведення бізнесу [16, с 45];
- як творчий дух, творчий потенціал особистості, її творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях, спілкуванні з іншими людьми [24, с. 584].

Тому педагогічна наука розглядає креативність з точки зору творчого потенціалу людини, що має шляхи виявлення через думки, почуття, спілкування та особисту поведінку, які ідентифікують особистість як ціле чи індивідуальне існування, її окремі сторони та продукт поведінки. У цьому контексті творчість є найважливішим і відносно незалежним фактором судження, обдарованості, який рідко зустрічається в тестах інтелекту і академічних успіхах.

Енциклопедичний словник за редакцією І. Меркулова подає креативність, як здібність до творчої активності, що полягає в новому погляді на проблемну ситуацію [36, с. 202], тобто певний творчий потенціал.

Разом з тим момент реалізації творчого потенціалу, залучення особистості до творчої діяльності незмінно пов'язані з механізмом внутрішньої активності суб'єкта, його творчою активністю. Вона може бути визначена як прагнення, життєвий дух, напруга. Іншими словами, це здатність і уміння суб'єкта реалізувати самого себе в діяльності, спосіб активного самоствердження.

Слід зазначити, що поряд з креативністю науковці використовують поняття «творчість» або навіть ототожнюють їх. Причина такого стану справ

– походження терміна «креативність» (від лат. *creatio* – творіння, від англ. *creativity* – творчий потенціал, творчі здібності) [21].

В етимології терміна простежується наявність елемента творчості. Насьогодні ці поняття асимілюються й частіше вживаються як синоніми в науковій літературі: спочатку вживають одне, а потім друге поняття, не розмежовуючи їхньої суті та лексичного значення.

Оскільки, кожне нововведення, кожна нова ідея, кожен новий погляд на вже існуюче поняття, кожне нове тлумачення будуть мати на шляху до свого становлення, вдосконалення, розуміння й уведення в практику багато перешкод. Основним кутом суперечки є те, чи є креативність самостійним процесом чи частиною цього процесу, що залежить від інших важливих складників?

У межах нашого дослідження, безперечно, ідеться про розвиток креативного мислення в учнів початкової школи. З огляду на важливість цього поняття потрібно розглянути його детальніше. У ході з'ясування тлумачення категорії «розвиток» виявлено, що це закономірна, спрямована, якісна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Одночасна наявність цих властивостей відрізняє розвиток від інших змін [59, с. 190].

У «Психологічному словнику-довіднику» за редакцією Ю. Приходько поняття розвиток, розглянуто через перелік змін, що становлять перехід від простого до більш складного, від нижчого до вищого; тобто певний процес, де кількісні зміни поступово переходять в якісні. Джерелом і внутрішнім змістом розвитку є боротьба протилежностей [50, с. 115].

Найповніше сутність поняття «розвитку» розкрито в Педагогічному словнику, а саме як процес та результат кількісних і якісних змін в організмі людини. Він пов'язаний з постійними, неперервними змінами, переходами з одного стану в інший, від простого – до складного, від нижчого – до вищого. У розвитку людини виявляється дія універсальних філософських законів взаємопереходу кількісних змін у якісні й навпаки, заперечення, єдності та боротьби протилежностей [45, с. 118].

Відповідно до окресленого вище, можемо стверджувати, що розвиток – процес якісних змін в особистості, зумовлений удосконаленням духовних, психічних, фізичних та соціальних можливостей людини з метою самореалізації на основі внутрішньо закладених здібностей і задатків.

Відповідно до логіки нашого магістерського дослідження наступним розглянемо ще одне основоположне поняття «креативне мислення», однак, перш ніж визначити дане поняття, доцільно розглянути дефініції поняття «мислення».

Відмінність мислення від інших психологічних процесів полягає в тому, що мислення завжди пов'язане з наявністю проблемної ситуації, завдання, яке необхідно розв'язати, і активною зміною умов, в яких завдання ставиться.

І. Станіславчук [61], у свою чергу, мислення, як узагальнене відображення об'єктивної дійсності в її закономірних, найбільш істотних зв'язках і відношеннях. Науковець наголошує, що воно характеризується спільністю і єдністю з мовленням. Тобто зрозумілим стає, що мислення це психічний процес пізнання, пов'язаний з відкриттям нового знання, з вирішенням завдань, з творчо-креативним перетворенням дійсності.

Л. Ткаченко [67] вважає, що мислення – це найвищий ступінь пізнання людиною дійсності. О. Савченко [55] підкреслює, що мислення, – це опосередковане та узагальнене пізнання людиною предметів, явищ об'єктивної дійсності в їх суттєвих зв'язках і відношеннях.

Науковці сучасності як педагоги, так і психологи диференціюють такі види мислення:

- теоретично-понятійне;
- теоретично-образне.

Розглянемо їх детальніше. Обидва типи мислення добре доповнюють один одного, показуючи людині різні, але взаємозалежні сторони існування. Відмінною особливістю наочного або образного мислення є те, що розумовий процес у ньому безпосередньо пов'язаний зі сприйняттям особистістю навколишньої дійсності і без нього не обійтися. При наочному або образному

мисленні людина прив'язується до дійсності, а необхідні для мислення образи представлені в її короткочасній та операційній пам'яті (у свою чергу, образи для теоретичного образного мислення беруться з довготривалої пам'яті, а потім перетворюються. Ця форма мислення найбільш повно і повністю представлена у дітей дошкільної та початкової ланки.

Інший тип мислення є візуально-дієвим. Його особливість полягає в тому, що сам процес мислення має практичну перетворювальну діяльність, яку здійснює людина з реальними предметами. Головною умовою вирішення завдання в цьому випадку є коректна робота з відповідними елементами. Цей тип мислення широко представлений у людей, зайнятих продуктивною працею, результатом якої є виробництво конкретного матеріального продукту.

Усі ці типи мислення у людей співіснують і можуть бути представлені в одній діяльності. Проте, залежно від його природи та кінцевих цілей, переважає той чи інший тип мислення.

Поділяємо думку Дж. Гілфорда, який вважав, що візуально-дієве мислення пов'язане з домінуванням у ньому чотирьох особливостей:

1. Оригінальність, нетривіальність, неординарність висловлюваних ідей, явне прагнення до інтелектуальної новизни. Творча людина майже завжди і всюди намагається знайти своє рішення, відмінне від інших.
2. Семантична гнучкість, тобто здатність побачити об'єкт під новим кутом, відкрити його нове використання, розширити його функціональне використання на практиці.
3. Образна адаптивна гнучкість, тобто здатність змінити сприйняття об'єкта таким чином, щоб побачити його нову сторону, приховану від спостереження.
4. Семантична спонтанна гнучкість, яка полягає в здатності створювати різноманітні ідеї в невизначеній ситуації [81].

Більшість психологів пов'язують здатність до креативної діяльності, з особливостями мислення. Зазначимо, що відомий американський психолог

Дж. Гілфорд, займаючись проблемами інтелекту людини, стверджував, що для творчих креативних особистостей характерне дивергентне мислення [57].

Люди, які мають такий тип мислення, не зосереджують усі свої зусилля на пошуку єдино правильного рішення у вирішенні будь-якої проблеми, а починають шукати рішення у всіх можливих сферах, щоб розглянути якомога більше варіантів. Такі люди схильні створювати нові комбінації елементів, які більшість людей знає і використовує лише певним чином, або створювати зв'язки між двома елементами, що, на перший погляд, не мають жодного відношення один до одного. Дивергентне мислення є основою творчого мислення, що характеризується такими характеристиками:

1. Швидкість – здатність висловити якомога більше ідей (в даному випадку важлива не їх якість, а кількість).
2. Гнучкість – здатність висловлювати різноманітні ідеї.
3. Оригінальність – це здатність генерувати нові нестандартні ідеї (це може проявлятися у відповідях, рішеннях, що не відповідають загальноприйнятим нормам).
4. Завершеність – вміння удосконалити «виріб» або надати йому закінчений вигляд [81].

Дослідник проблеми креативного мислення О. Кучерявий, на основі біографій видатних учених, винахідників, художників і музикантів виділяє такі творчі здібності:

1. Здатність бачити проблему там, де інші не можуть.
2. Спромога згорнути розумову операцію, замінювати кілька понять одним і використовувати символи, які все більше комп'ютеризуються.
3. Уміння застосовувати навички, набуті під час розв'язування однієї задачі, до вирішення іншої.
4. Змога повноцінно сприймати реальність, не розбиваючи її на частини.
5. Хист легко асоціювати віддалені поняття.
6. Здатність пам'яті передавати потрібну інформацію в потрібний момент.

7. Гнучкість мислення.
8. Можливість вибрати один з варіантів вирішення проблеми перед її перевіркою.
9. Здатність включати нещодавно помічену інформацію в існуючі системи знань.
10. Уміння бачити реальний стан речей.
11. Уміння генерувати нові ідеї.
12. Уміння застосовувати творчу уяву.
13. Можливість коригувати деталі для покращення початкового дизайну [25, с. 36].

Науковці та педагоги, які займаються розробкою програм і методів креативного виховання на основі теорії розв'язування винахідницьких задач та алгоритму розв'язування винахідницьких завдань, вважають, що креативний потенціал людини складається з таких здібностей:

1. Вміння ризикувати.
2. Дивергентне мислення.
3. Гнучкість мислення та дій.
4. Швидкість мислення.
5. Вміння висловлювати оригінальні ідеї та придумувати нові.
6. Багата уява.
7. Сприйняття багатозначності речей і явищ.
8. Висока естетична цінність.
9. Розвинена інтуїція [34].

Аналізуючи наведені вище точки зору щодо компонентів креативних мислення та здібностей, можемо стверджувати, що незважаючи на відмінності підходів до їх визначення, науковці погоджуються в доцільності визначення у них творчої уяви та творчого мислення як обов'язкових складових.

У контексті нашого дослідження становить інтерес тлумачення феномену «креативне мислення» за Дж. Гілфордом [67], який вперше довів, що дане поняття є цілісним, інтуїтивним, релятивним і має принципову

відмінність між двома конвергенцією і дивергенцією. Креативне мислення визначається ним як «тип мислення, що йде в різних напрямках». Це мислення допускає варіювання шляхів вирішення проблеми, призводить до несподіваних висновків і результатів. Креативне мислення ґрунтується на уяві і передбачає ймовірність кількох відповідей на одне питання, що і є умовою створення нестандартних рішень та самовираження особистості.

У дослідженні не можемо залишити поза увагою визначення В. Сухомлинського, великого новатора, який відзначав, що «креативне мислення – результат взаємодії розуму і стимулів навколишнього світу» [64].

Значущою вважаємо позицію Е. Торренс [69] щодо розгляду креативного мислення як виникнення чутливості до проблем, пов'язаних із недоліком знань, ідентифікацією труднощів, процесом виникнення здогадок та формування гіпотез.

Отже, можемо дійти висновку, що розвиток креативного мислення дитини загалом, та учня початкових класів, зокрема, це сприятливий інтегруючий чинник її соціалізації, оскільки соціальна діяльність дитини, яка є вирішально-визначальною під час її дорослішання, в своїй основі має творчий характер. За такої позиції креативне мислення виступає як когнітивний аспект творчої діяльності, що, у свою чергу, є постійним супутником та передумовою гармонійного розвитку людини впродовж усього її життя, обумовленого ефективним вмінням особистості аналізувати проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити пропозиції прогнозуючого характеру, виявляти та формулювати суперечності, досягати результату із меншими енерговитратами та більшою радістю.

На завершення, варто підсумувати, що проблема розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи в сучасних умовах є актуальною й потребує більш глибокого наукового осмислення шляхів її вирішення з позицій нагальних потреб сучасної практики.

1.2. Сучасний стан розвитку креативного мислення учнів початкових класів

Фундаментальним елементом освітньої системи України являється початкова освіта, адже саме вона закладає основні компетенції сучасного суспільства. Безумовно, фундамент становлення та розвитку особистості формується в молодшому шкільному віці. Поряд з цим головними пріоритетами сучасної освітньої політики України є виховання компетентного й конкурентоспроможного фахівця, а також забезпечення якісної та рівноправної початкової освіти. Відтак, початковій школі необхідно модернізуватися в цілісну, науково обґрунтовану й варіативну гнучку систему, яка реалізує державне замовлення та відповідає запитам споживачів освітніх послуг, що належать до різних соціальних груп.

Дослідження з розвитку креативності, як правило, орієнтуються на оцінку творчих здібностей молодших школярів. Більшість досліджень виявили відмінності у зниженні креативності в четвертому класі залежно від типу та спрямованості інструменту оцінювання.

Як зазначає Л. Гриневич [40], це «має бути школа для життя у ХХІ ст. Ви бачите, як змінюються технології, як розвивається суспільство, зараз ми не можемо точно знати, що потрібно буде, і з якими викликами зустрінуться діти, які зараз навчаються у школі. Тому ми хочемо перейти від школи, яка напихає дітей знаннями, які дуже швидко застарівають, до школи компетентностей».

Відомо, що учням, зацікавленим конкретною справою, легко вдається проявляти наполегливість, силу волі в опануванні тими знаннями й уміннями, які випереджають програмні матеріали та вимоги. Під час такої діяльності учень початкових класів іде вперед до поставленої мети, тому ці знання та вміння вкрай необхідні йому для реалізації самостійних креативних задумів. Саме в процесі розв'язання творчих завдань, пошуку нестандартних способів їх вирішення в молодших школярів виробляється вміння критично ставитися

до повсякденного, виробляються навички дискутування тощо. Зрештою, креативність школярів сприяє формуванню морально-етичних та вольових якостей.

Саме на початку XXI ст. в теорії та практиці особливо гостро постала проблема формування креативної особистості. Креативність передбачає наявність у людини здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється новий продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю та унікальністю.

Справедливо зазначено у Державному стандарті початкової освіти, що сучасному випускнику початкової ланки й Нової української школи недостатньо мати лише знання, необхідно вміти їх використовувати у житті. Знання та вміння, взаємопов'язані із ціннісними установками школяра, формують його життєві компетентності, необхідні для успішної самореалізації в житті, навчанні та трудовій діяльності.

Виходячи із завдань, окреслених оновленим Державним стандартом і Законом України «Про освіту», розвиток креативних здібностей у молодших школярів в освітній діяльності стає особливо актуальним.

Так, Н. Бібікова [4], вважає, що цей вік є найбільш сенситивним у формуванні креативності, оскільки саме в цьому віці відбувається становлення новоутворень, що впливають на творчий успіх дитини у майбутньому.

До цих новоутворень можна зарахувати такі властивості психіки, як виховання допитливості та спостережливості, розвиток фантазії й уяви, креативного мислення, формування вміння аналізувати явища середовища, уміти порівнювати, узагальнювати факти, робити висновки, практично оцінювати діяльність, активність, власну ініціативу.

Варто зауважити, що наукові праці Н. Комарової, К. Свіріліної, Л. Піщуліної свідчать про взаємозв'язок креативності педагога та розвиток креативних здібностей молодших школярів. Виходячи із цього, К. Свіріліна наголошує, що вчителю необхідно творчо підходити до організації уроків і позаурочної діяльності, використовувати розвивальні методи, спрямовані на

вирішення проблем нестандартним способом, розвивати рефлексивні та логічні уміння; створювати вільне творче середовище для розвитку уяви, моторики учнів, а також необхідна організація пошукової діяльності, яка відрізняється наявністю сильно вираженого евристичного елементу [56, с. 97–100].

Цінним для нашого дослідження є позиція науковця Л. Корольової, яка, розглядаючи роль педагога в розвитку креативності учнів початкових класів, виділяє ігровий метод як такий, що розкриває індивідуальні особливості кожного учня. Науковець наголошує на тому, що свідоме ставлення до освітнього процесу впливає на розвиток творчої уяви. В освітньому процесі школярі здатні здійснювати різноманітні творчі пошуки, мобілізувати свої знання, враження, отримані з різних джерел, у тому числі має медіа та Інтернет. Від зображення окремих дій, зовнішнього вигляду героя вони переходять до передачі його почуттів, характеру і глибини відносин, громадського сенсу діяльності» [31, с. 145–146].

Основними характеристиками креативного мислення є новизна пізнаваного продукту, своєрідність отримання нових знань [61, с. 41].

Учені, що досліджують спеціальний, цілеспрямований розвиток креативності молодших школярів, наголошують на:

- наявності завдань дивергентного і конвергентного типу. Слід акцентувати увагу, що завдання дивергентного типу мають бути не лише представленими рівномірно, але і домінувати в деяких дисциплінах;
- домінуванні розвивальних можливостей освітнього матеріалу над його інформаційною наповненістю;
- поєднання умов розвитку продуктивного мислення з навичками його практичного використання;
- домінування власної дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань;
- орієнтації на інтелектуальну ініціативу: прояв учнем самостійності під час вирішення різноманітних навчальних і дослідницьких

завдань, прагнення знайти оригінальний, можливо альтернативний шлях вирішення, розглядати проблему на більш глибокому рівні;

- неприйнятті конформізму, виключенні усіх моментів, що вимагають конформістських рішень;
- формуванні здібностей до критичності й лояльності в оцінці ідей;
- прагненні до максимально глибокого дослідження проблеми;
- високій самостійності навчальної діяльності, самостійному пошуку знань, дослідженні проблем;
- індивідуалізації – створенні умов для повноцінного прояву і розвитку специфічних особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу;
- проблематизації – орієнтації на постановку перед учнями проблемних ситуацій [67].

Надзвичайно важливим є формування подібних узагальнених прийомів розумової діяльності, так як це надає можливість перенести знання учнів у відносно нові умови. Відповідно до цього головним принципом розвитку креативного мислення є спеціальне формування узагальнених прийомів розумової діяльності. Існує дві великі групи узагальнених прийомів розумової діяльності – алгоритмічні та евристичні [61, с. 2].

До алгоритмічних відносяться прийоми правильного, раціонального мислення, що повністю відповідають законам формальної логіки; точна відповідність алгоритму, що, в свою чергу, забезпечує безпомилкове розв'язання широкого спектру задач, на який ці прийоми безпосередньо були розраховані. Надавши учням початкових класів якісний інструментарій, а саме озброївши їх прийомами мислення, навчивши визначати поняття та їх класифікувати, дасть позитивний результат у формуванні самостійного продуктивного мислення. Ці прийоми є тим багажем знань, з яких учень отримує «будівельний матеріал» для розв'язання поставлених перед ним завдань.

Евристичними назвали прийоми іншого типу у зв'язку з безпосереднім стимулюванням пошуку вирішення нових проблем та відкриття нових для учні

знань, і таким чином відповідають специфіці креативного мислення. Порівнюючи прийоми евристичного та алгоритмічного типів, зазначимо, що евристичні – орієнтують на змістовний аналіз проблеми, а не на формально-логічний. Ці прийоми включають у вирішення проблеми наочно-образне мислення, що на відміну від словесно-логічного – надає можливість цілісно сприймати ситуацію.

Таким чином, алгоритмічні прийоми забезпечують правильне вирішення відомих учням типів задач, слугують фоном, який можна використовувати у пошуках вирішення поставленої проблеми. Евристичні прийоми використовуються учнями під час невизначеності, або створенні принципово нових ситуацій, полегшивши тим самим вирішення нових задач. Отже, до принципів розвитку креативного мислення відноситься спеціальне формування як алгоритмічних, так і евристичних прийомів розумової діяльності.

Відповідно, щоб сформувати креативне мислення учнів початкових класів, діяльність педагога також має бути креативною. Тобто вмщувати в себе і прийняття нестандартних рішень, і використання нетрадиційних шляхів і способів вирішення поставленої проблеми, а також передбачення її наслідків. Важливо під час розвитку креативного мислення молодших школярів не стільки включати їх в креативну діяльність, скільки надати «взірця креативної діяльності» [48].

За умови зміни діяльності, умілому керівництві освітнім процесом розвиток креативних здібностей учнів зросте в рази. У зв'язку з цим доречним буде навести думку Я. Коменського [30], який наголошував, що «учитель – помічник природи, а не її володар, її будівничий, а не реформатор», тому він сам вибирає форми, методи та прийоми, які сприяють розвитку природних нахилів учнів.

Щоб розвиток креативного мислення під час уроків був найбільш дієвим, необхідно використовувати активні форми, методи та засоби навчання, а також враховувати індивідуальні вікові особливості дітей.

У контексті нашого дослідження важливими є напрацювання доктора Кембриджського університету Едварда де Боно, який протягом багатьох років займався проблемою розвитку креативного мислення.

Особливий внесок Е. де Боно полягає в тому, що він продемонстрував світові креативність як характеристику самоорганізуючої інформаційної системи. Зважаючи на специфіку роботи лівої й правої півкулі, учневі вкрай складно гармонізувати їх спільну діяльність.

Метод Е. де Боно «Шість капелюхів мислення» мають можливість використовувати у своїй роботі вчителі початкових класів як засіб організації продуктивної навчальної діяльності дозволяє, а також не розсіюючи уваги, зосередитися на розумінні й осмисленні однієї проблеми. Кожен капелюх визначає відповідний образ і тип мислення.

Даний метод побудований по принципу рольових ігор. Надягнувши капелюх відповідного кольору, школяр отримує певну роль і повинен розглянути проблему з певної точки зору. У такій ситуації автоматичне мислення учня стає зосередженим (свідомим).

Е. де Боно у своїй науковій праці зосереджується на відмінностях між реагуючим і свідомим мисленням, пояснюючи це тим, що коли людина керує машиною, їй доводиться обирати дорогу, при цьому дотримуватися заданого напрямку й стежити за рухом іншого транспорту. Вона здійснює дуже багато швидких дій, зумовлених минулим або майбутнім досвідом. Стежить за сигналами і відразу реагує на них. Це реагуюче (реактивне) мислення. Буденне мислення можна порівняти з керуванням автомобіля, коли читаються дорожні знаки та приймаються рішення, але при цьому не складається карта. Інший тип мислення ми використовуємо для вивчення предмету і складання плану, а це потребує об'єктивного і нейтрального ставлення. Для складання плану, необхідно дивитися ширше, що істотно відрізняється від простого реагування на дорожні знаки у міру їх появи» [73].

Метод «Шість капелюхів мислення» націлений на організацію мислення, роботу з інформацією, розвиток креативного мислення, звернення

до інтуїтивної сфери, генерацію креативних ідей, розвиток логічних умінь і навичок.

Використання даного методу допоможе у подоланні зайвих емоцій, безпорадності у вирішенні навчальних завдань, плутанині серед вибору позиції й аргументації власного погляду бачення ситуації. «Шість капелюхів мислення» поділяється на 6 методів, де кожен капелюх має відповідний колір.

Цей метод ґрунтується на ідеї паралельного мислення. Основою традиційного мислення виступає полеміка, дискусія та зіткнення думок. Однак при такому розкладі, переможним стає не найкраще рішення, а те, що успішніше реалізувалося під час дискусії. Паралельне мислення є конструктивним, за якого різні погляди і підходи співіснують, а не конфліктують.

Зрозуміло, що якщо особистість намагається думати над вирішенням практичної задачі чи завдання, то вона зіткається з деякими труднощами. По-перше, вона часто взагалі не схильна думати над рішенням, замість цього обмежуючись емоційною реакцією, що зумовлює її подальшу поведінку. По-друге, відчуває невпевненість, не знаючи, з чого почати і що робити. По-третє, намагається одночасно утримувати в голові всю інформацію, що стосується задачі, бути креативною, конструктивною, логічною, стежити, щоб її співрозмовники були логічними і так далі, і все це, звичайно, не викликає нічого, крім плутанини [22]. Даний метод є універсальним і надає можливість генерувати нові ідеї, вільні від шаблонів мислення.

Білий капелюх: зосереджується на інформації та фактах, спрямовуючи діяльність учня лише на сприйняття й усвідомлення окремих елементів без виключення емоцій.

Ключові питання: Що за інформація? Чи вона є необхідною, якщо ні, то яка потрібна? Як і де отримати відсутню інформацію?

Ключові моменти: проаналізувати інформацію, визначивши її доцільність; відокремити факти від припущень; визначити дії, що допоможуть заповнити прогалини; дізнатися про настрої та емоції [23, с. 58–78].

Червоний капелюх: почуття та інтуїція. Школярі діляться своїми припущеннями щодо розв’язуваної проблеми, але при цьому не вдаються у пояснення. Червоний капелюх дає учню побачити подію, явище, проблему в яскравих емоційних фарбах, через що створюється умова зафіксувати емоції, щоб вони не заважали під час роботи [23, с. 83–102].

Чорний капелюх: критика. Надає можливість критично оцінити ситуацію, захиститися від необдуманих рішень, вказати на можливі ризики. У даному капелюсі мислення учня будується на логіці відповідності та невідповідності.

Ключові питання: Чи правда це? Спрацює це? У чому недоліки? Що тут неправильно? [23, с. 108–141].

Жовтий капелюх: логічний позитив. Капелюх налаштовує учнів для пошуків достоїнств та переваг розглянутої ідеї, допомагає під час розкриття ресурсів, знайти позитивні сторони ситуації, явища чи проблеми.

Ключові питання: Чому це варто зробити? Які переваги? Чому це можна зробити? Чому це спрацює? [23, с. 144–165].

Зелений капелюх: креативність. Допомагає у вигадуванні нових ідей, модифікації вже існуючих, пошуках альтернативи, дослідженні можливостей. Зелений капелюх сприяє актуалізації креативного мислення школяра і дає можливість і дає можливість знайти нестандартні підходи у вирішенні завдань, пошуках нових способів і прийомів.

Ключові питання: Які альтернативи? [23, с. 171–202].

Синій капелюх: управління процесом, рефлексія. Він допомагає учням у знаходженні сенсу своєї роботи, продуктивному управлінні процесом мислення, узагальненні накопиченого досвіду, філософському осмисленні подій та явищ, розуміючи, що одна проблема є проявом загальних механізмів і сил, що діють у Всесвіті. Під синім капелюхом складають програму, роблять висновки, рефлексують щодо здійсненої роботи.

Ключові питання: Чого ми досягли? Що потрібно зробити далі? [23, с. 209–227].

Щодо критичного мислення Е. де Боно стверджував: «Що люди, які одержимі вирішенням проблем, як правило, завищено оцінюють критичне мислення. Вони якісніше розуміють, що може бути неправильним, проте не завжди здатні запропонувати те, що може виявитися більш дієвим»; «Завершення – це той момент, коли ви вже втомилися мислити»; «Беручи на себе роль мислителя, ви обов'язково ним стаєте» [11].

Відштовхуючись від конкретного завдання, учні бачать послідовність одягання капелюхів. Проте існує і заборона, а саме одягання двох капелюхів одночасно задля уникнення дисгармонії та втрати контролю над собою. Також слід слідкувати, щоб учні не носили капелюхів одного кольору тривалий час.

Таким чином, зазначимо, що застосування методу Е. де Боно ми уникаємо переходу на особистість учня, адже не всі бажають бути в центрі уваги.

Відбувається реалізація особистісно-орієнтованого підходу в організації освітнього процесу, в якому учень – повноправний партнер в атмосфері співробітництва. Метод «Шість капелюхів мислення» сприяє створенню творчої атмосфери, зникненню скутості у рішеннях учня, з'являється почуття впевненості. Для вчителя початкових класів даний метод виступає в ролі трансформатора розумової діяльності у більш захищений процес пошуку істини.

Підбиваючи підсумки на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень, присвячених розвитку креативного мислення учнів початкових класів, можна зробити такі висновки:

По-перше освітній процес безпосередньо впливає на розвиток креативного мислення; молодший шкільний вік є сприятливим для формування первинних креативних умінь; формування креативних здібностей має відбуватися у процесі вивчення усіх без винятку шкільних дисциплін.

По-друге опора на вікові особливості молодших школярів є першочерговою умовою ефективного розвитку креативного мислення.

3. Розвиток креативного мислення молодших школярів стає ефективнішим під час використання різноманітних форм і методів роботи з учнями не тільки на уроках, а й в позаурочний час. У цьому контексті позакласна робота забезпечує створення ефективної атмосфери духовного збагачення, сприяє розвитку пізнавальних інтересів, креативності та практичних умінь учнів.

1.3. Особливості організації позакласної роботи з учнями початкових класів НУШ

У сучасному суспільстві діяльність вчителя передбачає включення творчого змісту, учителі мають можливість широко використовувати не лише традиційні форми роботи, а й нові, інтерактивні методи навчання, розробляти і впроваджувати власні підходи до реалізації освітнього процесу учнів. Реалії сьогодення вимагають від вчителя виявляти себе справжнім творцем освітнього процесу.

Успіх виховного процесу залежить від відносин між вчителем та учнем, які повинні будуватися на основі співдружності, співробітництва і ділового партнерства. Педагог та учень – рівноправні суб'єкти освітньої діяльності. Таким чином, варто більше уваги приділяти стимулюванню внутрішньої і зовнішньої активності учнів, їх оптимальній участі у спільній діяльності у справі виховання.

У державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ ст.) акцентується увага на реалізації вчителем виховних функцій в системі освітньої діяльності, де важливе місце у цій системі посідає позакласна робота, спрямована на всебічний і гармонійний розвиток особистості школяра та поєднує духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість [19, с. 5].

Думки В. Сухомлинського [64] опирались на те, що можливості для всебічного розвитку учнів початкових класів у позаурочний час безмежні. Видатний педагог підкреслював, що необхідними умовами правильної організації довільного часу школярів є чітка організація всієї освітньої системи позакласної та позаурочної виховної діяльності, педагогічне забезпечення системи та структури виховної діяльності з учнями в позашкільному середовищі.

Слід наголосити на тому, що сучасне ЗЗСО, володіє широкими педагогічним інструментарієм і урок є лише одним із його елементів. До них відносяться: домашня навчальна робота, позаурочна робота, позакласна робота, екскурсії та позашкільна робота. Позакласна робота є необхідною ланкою в єдиній системі виховання школярів. У позаурочний час продовжується цілеспрямована робота з морального і розумового виховання школярів. Учні, зі свого боку, розширюють і поглиблюють власне сприйняття інформації про розвиток природи, суспільства, науки і техніки, довідуються більше про середовище та суспільство в якому перебувають, про свою Батьківщину, про весь величезний світ. У педагогіці існують різні види організації виховання: масові, групові (гурткові) та індивідуальні.

Дослідник Л. Василечко, вважає, що позакласна робота тісно пов'язана з навчальною діяльністю школярів, та, не дивлячись на це, являє собою автономну область освітнього процесу. У цій сфері діяльність учнів відзначається більшою самостійністю, творчістю, індивідуальністю тощо. Варто зазначити, що важливе значення у процесі розвитку творчої особистості дитини відіграють особливості її виховання у родині.

На основі аналізу робіт сучасних авторів, зокрема, нами було виокремлено кілька основних умов успішного розвитку креативного мислення дітей, починаючи з дошкільного віку [1; 3].

Першим кроком до успішного розвитку креативного мислення є ранній фізичний розвиток учня, що включає різні види освітньої діяльності такі як: плавання, гімнастика, раннє читання, рахунок тощо.

Другою важливою умовою розвитку креативного мислення учня є якісне оточуюче середовище, тобто таким, що випереджає розвиток дітей. Таке інтегрально-предметне середовище має передбачати потреби учнів та стимулювали до вияву найрізноманітнішої творчої діяльності і паралельно розвивали б в ньому саме те, що у відповідний момент здатне найбільш ефективно розвиватися.

Третя умова ефективного розвитку креативного мислення сформувалася відповідно до безпосереднього характеру творчого процесу, що максимального акумулювання сил. Справа в тому, що здібності розвиваються тим успішніше, чим частіше у своїй діяльності особистості сягає власних можливостей і поступово піднімає цю межу все вище і вище.

Четверта умова успішного розвитку креативного мислення полягає в наданні учню необмеженої направленої свободи у виборі діяльності, у чергуванні справ, в тривалості занять однією справою, у виборі способів тощо. За реалізації цієї умови відбувається співпадіння між бажаннями учнів, їхніх інтересів, емоційного підйому уберезить учнів від перевтоми й підвищить загальну якість.

Але надання учню такої свободи не виключає, а, навпаки, передбачає ненав'язливу, розумну, доброзичливу допомогу вчителем – що реалізує п'яту умову успішного розвитку креативності. У межах цієї умови існує кілька вимог: не робити за учня те, що він зможе зробити самостійно; не перетворювати свободу у хаос або у кероване виконання.

Шоста умова успішного розвитку креативного мислення сприятлива емоційна атмосфера. Вчителі мають створити безпечну психологічну базу для творчого пошуку і власних відкриттів учнів. Важливо постійно здійснювати психологічне стимулювання дитини до творчого прояву співчуття до її невдач, терпляче ставитися навіть до дивних ідей невластивим в реальному житті. Потрібно виключити з ужитку зауваження та засудження.

Проте реалізація зазначених умов складає лише один з аспектів успішного розвитку креативного мислення учнів. Ще однією складовою є підбір якісного інструментарію, а саме методів і засобів навчання.

Отже, підсумовуючи все вищенаведене, зазначимо, що виховання креативного мислення учнів є ефективним за умов реалізації цілеспрямованого освітнього процесу, в ході якого вирішується ряд педагогічних завдань, що ведуть до досягнення кінцевої мети.

У контексті нашого дослідження, поділяємо позицію науковців [31, 32, 35, 37] у тому, що позакласна робота є цілеспрямованою виховною роботою з учнями за допомогою учителя в позанавчальний час, ефективність якої зумовлена успішністю спільної діяльності шкільних та позашкільних закладів освіти [35, с. 56]. На нашу думку, ефективність позакласної діяльності збільшується у фокусі формування креативного мислення, оскільки цей вид освітньої діяльності надає досить широкий спектр можливостей у виборі змісту, форм, методів, прийомів, засобів реалізації, що є регламентованою програмою, часом і місцем.

Урочна та позаурочна діяльність мають спільні цілі та завдання проте науковці визначають ряд суттєвих особливостей у способах реалізації цих завдань. Проаналізувавши педагогічну літературу, нам вдалося виявити специфічні, притаманні позакласній діяльності, особливості, до яких належать: суттєва зміна позиції школяра у процесі позакласної роботи; опосередкований вплив педагога на учня, що сприяє активізації пізнавальної активності; підвищення ролі молодшого школяра під час вибору способів використання вільного часу та реалізації прагнення до самовиховання й формування певних життєвих установок; зміст, методи й організаційні форми, на відміну від освітнього процесу, менш регламентовані; надання можливості кожній дитині обирати самостійно заняття за бажанням; відсутність оцінювання учнів; здобуття знань, умінь та навичок про різні види людської діяльності; розвиток спільних інтересів учнів, підвищення їх пізнавальної

активності; формування самостійності учнів; накопичення досвіду колективного життя [6].

Особливостями добору змісту і напрямів позаурочної роботи в сучасній школі є предметом розгляду наукових доробків І. Беха, А. Капської, Б. Кобзаря, І. Мартинюк, Г. Пустовіта, П. Щербаня та ін., але особливості організації позакласної роботи з учнями початкових класів НУШ висвітлено в них неповною мірою.

У контексті дослідження значимо, що Державний стандарт початкової загальної освіти [19а] обумовлює необхідність зміни знань, умінь і навичок на безперервний розвиток здатності учнів їх реалізувати на практиці. Ці зміни мають позначитися і на позаурочному освітньому процесі початкової школи.

Особливості організації позакласної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі регулюються низкою нормативно-правових актів. Зокрема, Листом №1/9-245 від 27.06.2001 р. МОН України «Про організацію роботи середньої загальноосвітньої школи повного дня і групи продовженого дня» [73], Наказом МОН України № 434 від 06.09.2000 р. «Про затвердження Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти», Наказом МОН України № 616 від 02.07.2009 р. «Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» [73] та іншими.

Відповідно до листа №1/9-245 від 27.06.2001 р. МОН України [19а] у ЗЗСО створено нові можливості та способи надання кваліфікованої підтримки учням у виконанні освітніх завдань, в усуненні прогалин у знаннях, створюються сприятливі умови для задоволення різноманітних інтересів учнів, організації дозвілля вихованців, проведення позакласної, позаурочної роботи, з попередження бездоглядності та безпритульності.

Дослідивши вищенаведені нормативні документи, вважаємо за доцільне надати формулювання меті, завданням та основним функціям позакласної роботи з учнями початкових класів.

Цінним у цьому випадку є думка О. Савченко [55], яка наголошує на необхідності спрямувати позакласну роботу на ефективну організацію практичної творчої діяльності школярів. Визначаючи позакласну діяльність як один із шляхів задоволення інтересів учні початкових класів, уникнення педагогічно неорганізованого середовища.

М. Фіцула [72], у свою чергу, завданнями позаурочної та позакласної діяльності визначає закріплення, збагачення та поглиблення знань, умінь та навичок, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці; розширення загальноосвітнього кругозору учнів, формування у них наукового світогляду, вироблення умінь та навичок самоосвіти; формування інтересів до різних галузей науки, техніки, мистецтва та спорту, виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей та нахилів тощо [72, с. 356].

Спираючись на вищезазначене, позакласну роботу з учнями початкових класів необхідно розглядати як цілеспрямовану діяльність учителя й учнів, спрямовану на розширення й поглиблення знань, удосконалення практичних умінь і навичок, набутих на уроках, розвиток розумових та психологічних здібностей, виховання дисциплінованості, наполегливості тощо. Отже, можемо дійти висновку, що мета позакласної роботи з учнями початкових класів НУШ цілком підпорядковується загальним завданням навчання і виховання учнів у школі.

Основними завданнями упродовж реалізації позакласних заходів є:

- виховання любові до рідної мови та поглиблення почуттів патріотизму;
- розширення й поглиблення знань через опрацювання цікавих завдань та реалізація нестандартних видів роботи, що стосуються тем, визначених програмою;
- розвиток креативного мислення молодших школярів шляхом надання їм можливості самостійно (без чітко визначених правил та контролю з боку вчителя) створювати власні продукти діяльності;

- розвиток усного й писемного мовлення, формування у школярів навичок правильно, точно й образно висловлювати власну думку;
- підвищення інтересу до навчання;
- розвиток індивідуальних здібностей учнів початкових класів [26].

Спираючись на визначені завдання позакласної роботи, можемо зауважити, що учні початкових класів під час участі у спільних видах діяльності, вчаться будувати свої взаємини з однолітками, входити до колективу ровесників, а також виникає потреба до взаємовимогливості та взаємодопомоги.

За логікою цього дослідження далі визначимо функції позакласної роботи з учнями початкових класів, що визначені більшістю дослідників [6, 12, 15, 26, 78 та ін.] Ними є: освітня, що передбачає забезпечення психологічного комфорту отримання позапрограмних знань; виховна - розширення культурного кругозору; креативна, що включала творчий розвиток особистості учня; компенсаційна, тобто доповнення базового компоненту освіти новим змістом, напрямками та сферами діяльності; рекреаційна, що передбачає забезпечення позакласної діяльності; профорієнтаційна – ознайомлення з особливостями професій, формування інтересу до соціально значимих видів діяльності людей та сприяння обранню більш спорідненої; інтеграційна (об'єднання отриманих учнями знань з метою розширення знань учнів під час уроку); соціалізована - отримання соціального досвіду через взаємодію з іншими суб'єктами; самореалізаційна, тобто самовизначення учня у соціально-культурних формах життєдіяльності, проживання ним ситуацій успіху [26, с. 23].

Однією з особливостей позакласної діяльності як педагогічного процесу є те, що молодші школярі не бояться отримати незадовільну оцінку їхньої діяльності. Спираючись на унікальність і неповторність кожного учня, вчитель початкових класів має розвинути отримані знання, перетворити їх у соціальний досвід.

Педагогічний процес у позакласній роботі сприяє формуванню у молодших школярів почуття власної індивідуальності у процесі творчого розвитку. Діяльність педагога в цьому процесі має органічно пов'язуватися з діяльністю учнів, їх настроєм і внутрішнім станом.

У межах дослідження, слід зазначити, що ефективність організації позакласної роботи з учнями початкових класів, безпосередньо залежить від обраних методів.

Загально прийнято вважати, що методи виховання – це способи взаємодії вчителів, вихователів та учнів, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, почуттів і звичок поведінки. Як зазначає В. Коверсун [29]: на вибір методів та ефективність їх застосування впливають вікові особливості молодших школярів; рівень розвитку кожного учня та колективу в цілому; доцільність педагогічного впливу тощо.

На сьогоднішній день у початкових класах пріоритети надаються розвитку самостійності і нестандартності думки дітей. Результативність використання нестандартних підходів до розвитку креативного мислення дітей значно підвищується за умов їх організації в певну систему. Для розвитку творчого мислення учнів в освітньому процесі доцільно застосовувати різні типи нестандартних завдань:

- творчі завдання на матеріалі довкілля та народних знань українців;
- вправи на розвиток уміння висловлювати здогадки, припущення, доводити відповідність та правомірність певних тверджень;
- використання цікавинок на позакласних заняттях (завдання для інтелектуального розвитку і самовдосконалення, головоломки, казки, вірші, ігрові вправи, тематичні загадки тощо).

Таким чином, вчителям початкових класів під час проведення виховної роботи з молодшими школярами, необхідно використовувати активні методи навчання, що сприяють самостійному пошуку істини та формуванню критичного мислення. До них належать: гра-драматизація, екскурсії, бесіда,

групова справа, ігри, школа ввічливості, інсценізація, година спостереження та ін.

Відповідно до окреслених методів проаналізуємо форми організації позакласної роботи з учнями початкової школи, що поділяють на колективні, групові (гурткові) й індивідуальні.

Колективними формами виховної роботи є конференція, тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, розважальні вечори і ранки, тематичні тижні, спілкування з відомими особливостями, конкурси, фестивалі, олімпіади тощо.

Охарактеризуємо їх більш детально, для розуміння їх впливу на розвиток творчого мислення:

- конференція – вагомий засіб формування власного ставлення школярів до науково-популярних джерел літератури, зразків різноманітних видів мистецтва, розвитку їх літературно-естетичних смаків, пізнавальних потреб та інтересів до художньо-естетичної діяльності;

- тематичні вечори або подібні до них, вечори запитань і відповідей розглядають питання науки, техніки, культури, спорту, явищ природи тощо;

- зустрічі з відомими людьми влаштовують переважно для середнього та старшого шкільного віку з метою ознайомлення з історичним минулим, новинками науки і техніки, поезією, мистецтвом;

- особливої уваги, у межах нашого дослідження, заслуговують «ранки-зустрічі», які організовуються переважно в початковій школі та складаються з ігор, вистав, забав, пісень, танців;

- колективні свята організовують як дні, тижні, місячники поезії, музики, театру, кіно, дитячої книги. На такі свята запрошують письменників, художників, композиторів, визначних діячів та ін. [13];

- фестивалі, конкурси, олімпіади проводять з метою розвитку обдарувань учнів, виявлення їхніх талантів, формування у них умінь художньо-естетичної діяльності.

Наступним розглянемо способи організації групових форм позакласної роботи, ними є екскурсії, гуртки художньої самодіяльності, огляди новин, походи, години класного керівника, конкурси, змагання та ін.

Огляди новин є загальними й тематичними. Для огляду загальних новин учні складають короткі повідомлення про найважливіші події, що відбуваються у світі. Під час огляду тематичних новин висвітлюються проблеми, органічно пов'язані між собою та орієнтуються на конкретну тему. Підготовка до годин класного керівника проводиться з урахуванням особливостей дитячого колективу класу. За формою проведення їх поділяють на: етичні бесіди, лекції, диспути, усний журнал та ін.

Етична бесіда – форма виховної роботи, спрямована на формування в учнів знань, умінь і звичок моральної поведінки, оволодіння загальнолюдськими і національними морально-духовними цінностями.

Ще однією формою діяльності окремої групи (класу, гуртка) вичтупає організація, з метою обговорення книг, конференції тощо. Їх мета полягає в пропагуванні зразків художньої та науково-популярної літератури, різних видів мистецтва серед учнів, обміну думками щодо конкретних робіт, активізації їхньої самостійності в формулюванні оцінних суджень, поглядах [34, с. 33].

Щоб правильно обрати методику виховного впливу, необхідно врахувати рівень розвитку школярів, їх готовність до цього впливу, психічний стан, звички, темперамент. У проведенні індивідуальної виховної роботи першочерговим є передбачення координації впливу батьків, педагогів та однолітків на особистість дитини, а також брати до уваги індивідуальні вікові особливості школярів.

Організація індивідуально-педагогічної взаємодії з учнем має бути цілеспрямованою, педагогічно доцільною – передбачати готовність школяра до відповідної діяльності й педагогічного впливу, спрямовувати розвиток потреб й інтересів учня у позитивному напрямку (соціальному, особистісному).

До індивідуальних форм виховної роботи відносять малювання, позакласне читання, вишивання, гру на музичних інструментах та ін.

Підвищенню результативності виховної роботи в закладах загальної середньої освіти сприяє вдосконалення нових форм роботи, пошук нових систем виховання, впровадження розвиваючих технологій.

Дослідивши мету, завдання та функції позакласної роботи з учнями початкових класів та визначивши методи і форми її організації, можемо зазначити, що позакласна робота є тим дієвим засобом, що стимулює молодших школярів до пошуку знань, сприяє повнішому задоволенню їх інтересів, розвитку креативності, гарантує успіх й озброює елементами самопізнання.

Отже, розглянувши сучасний стан розвитку креативного мислення учнів та особливості організації позакласної роботи наступним етапом, слід визначити теоретичні засади моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

1.4. Теоретичні засади моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи

На сучасному етапі розвитку суспільства виникла тенденція переходу педагогіки від описовості до схематичного моделювання та проектування нової реальності. Щоб здійснити такий перехід необхідно залучити «педагогічне моделювання», що включає поняття, як «модель» і «моделювання».

Так, «модель» у перекладі із французької мови (*modele*) означає міру, зразок, норму, а з латинської (*modeling*) означає певний образ, чи спрощений опис складного явища або процесу, тобто зразок чи алгоритм дій, що

відтворює будову та дію будь-якого об'єкта і використовується для отримання нових знань про нього.

«Великий тлумачний словник української мови» визначає модель як «уявний чи умовний (зображення, опис, схема тощо) образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його представник» [8].

Визначивши суть поняття модель, наступним розглянемо сутність поняття «моделювання». Педагогічний словник за редакцією М. Ярмаченка розглядає поняття «моделювання» визначає як процес дослідження певних явищ, процесів або систем об'єктів шляхом побудови та вивчення їх моделей. Відповідно до цього можемо віднести поняття моделювання до основних категорій пізнання, на якому ґрунтується як теоретичний, так і експериментальний методи наукового дослідження [45, с. 206].

Т. Ільїна [39] у своїх наукових наробках розглядає процес моделювання як створення штучних ситуацій, за яких основними є ті ж зв'язки, що і в реальній задачі, а результати, отримані на об'єктах моделі, аналогічно переносяться в реальні умови.

На сьогодні в педагогічному моделюванні виокремлено два основних методи моделювання:

- 1) предметний (дослідження проводять на реальній моделі, що відображає динамічні та функціональні характеристики суб'єкта);
- 2) інформативні або символічні (під час дослідження моделями є схеми, креслення, графіки).

Відповідно, термін «моделювання» ілюструє метод наукового пізнання, за допомогою якого відтворюється об'єктивна реальність. У процесі моделювання важливо вивчати об'єкт і систему одночасно. Це дозволяє пізнати досліджуваний об'єкт з різних сторін. Інформація про цей об'єкт може бути отримана на різних етапах дослідження, а результатом моделювання є остаточна модель, яка має відповідний вигляд. Успіх моделі залежить від організації відповідних умов, які є обов'язковими. Різновидом вище згаданого процесу є педагогічне моделювання.

Українські вчені Ю. Галатюк [13] та В. Тищук [61] трактують поняття «педагогічне моделювання» як здатність організувати нестандартне навчання (пізнавальну діяльність) з будь-якої дисципліни. Поєднання різних видів діяльності та організація освітнього процесу на одному уроці вимагає від вчителя початкових класів творчих зусиль і відповідної теоретичної підготовки [13].

Під педагогічною моделлю О. Дахіна [18] розуміє цілісну систему елементів, що складається з цілей, змісту, процесу проектування освітніх технологій, засобів управління освітнім процесом, навчальних планів і програм. Автор трактує модель як штучно створений об'єкт у вигляді діаграм, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який, будучи подібним до досліджуваного об'єкта (або явища), відображає і відтворює в більш простій і грубій структурі форм, властивостей, взаємозалежні зв'язки».

Вчений розглядає педагогічне моделювання як самостійний напрям у техніці педагогічного дослідження. Останнє має специфічні риси, що відображають специфіку моделювання явищ. О. Дахін вважає, що педагогічне моделювання завжди визначає проблему і зміст, зміст якої базується на педагогічному досвіді. Залежно від характеру дослідження виділяють два види педагогічного моделювання: фрагментарно-предметне та символічне. Особливістю педагогічних суб'єктів є те, що вони є реальними фрагментами педагогічної діяльності, що відтворюють функції змодельованого суб'єкта. Об'єктне моделювання відрізняється від моделювання персонажів тим, що воно пов'язане зі знаками [18]. Зазначимо, що до них належать схеми організації освітньої діяльності, формули розрахунку та ефективності методів навчання, шкала оцінювання навчальних компетенцій та інші.

Підсумовуючи все вищезазначене можемо дійти висновку, що педагогічне моделювання – це діяльність суб'єкта освіти, спрямована на побудову (або створення) моделей освітніх процесів (або освітніх систем), змістом якої є: аналіз педагогічних проблем, причин їх виникнення; побудова

баз і ціннісних стратегій; визначення цілей і завдань; пошук методів і засобів реалізації педагогічної моделі.

Автори А. Новіков та Д. Новіков [41] визначають такі обов'язкові вимоги до створення моделей: узгодженість створюваної моделі з освітнім простором, у якому вона має функціонувати; простота моделі, при моделюванні враховуються лише найважливіші ознаки моделі, відкидаючи менш важливі; адекватність моделі виражається в здатності досягти педагогічних цілей, при цьому модель повинна бути точною і правдивою.

Процес моделювання включає: аналіз педагогічних проблем, причин їх виникнення; побудова баз і ціннісних стратегій; визначення цілей і завдань; пошук методів і засобів реалізації педагогічної моделі. Створення та вивчення педагогічної моделі допомагає отримати нові знання про об'єкти, що моделюються.

У контексті нашого, на основі здійсненого теоретичного пошуку (див. п.1.1 - 1.3), перед нами постала потреба створити модель розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

З метою ефективного функціонування моделі необхідними є створення відповідних педагогічних умов.

Поняття «умова» нами розглядається як необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє розвитку чомусь, у нашому дослідженні, розвитку креативності [45].

Узагальнення результатів аналізу наукових джерел дозволило визначити педагогічні умови, сприятливі для розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку.

Як відомо, позаурочна діяльність має потенційні можливості щодо розвитку творчої активної особистості. Вона передбачає створення умов, в яких відбуватиметься розвиток інтересів учня початкових класів на основі вільного вибору, досягнення духовно-моральних цінностей і культурних традицій. Водночас продуктивна позаурочна діяльність передбачає

використання стимулюючих засобів щодо розвитку креативних потенційних можливостей молодших школярів.

Здійснивши аналіз методичної літератури, нами було створено модель розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи, що включила в себе три складові. Перша складова – це компоненти креативного мислення, а саме: творча уява, уміння говорити нове та асоціативно-образне мислення. Друга складова – це методи розвитку креативного мислення, у межах дослідження ними були визначені: навчально-розвивальні методи, мотиваційні методи та творчо-результативні методи. Третя складова – це педагогічні умови реалізації розвитку творчого мислення, а саме: активізація творчої діяльності; арт-простір; використання інноваційних технологій у процесі позакласної роботи (див. рис. 1.1).

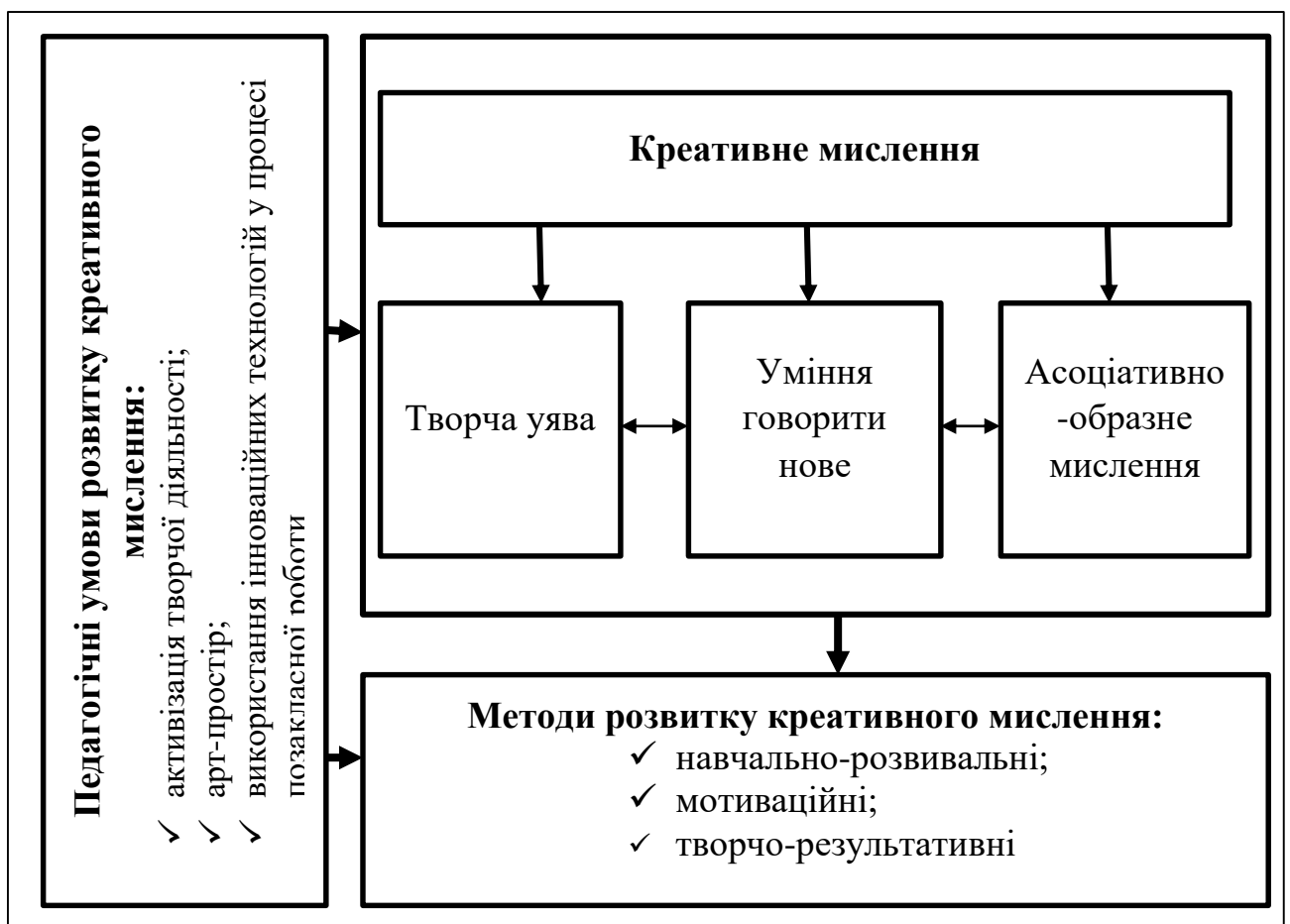

Рис. 1.1 Модель розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи

Розглянемо кожну із визначених складових детальніше окремо. Так, ефективний розвиток креативного мислення молодших школярів у процесі позакласної роботи вбачаємо в описі та застосуванні педагогічних умов.

Перша умова – активізація творчої діяльності реалізується через активізацію мислення, творчої уяви, спостережливості кожного учня; надання вчителем свободи дій для прояву своїх творчих здібностей під час виконання завдань, спрямованих на розвиток креативності; введення ігрових моментів, що умотивовують творчу діяльність учнів, дають можливість реалізуватися в більш сприятливій, психологічно позитивній атмосфері; уміння викликати в учнів почуття задоволення і радості від успіху, розвиток креативності.

Завдання вчителя відповідно до складових креативності полягає в тому, щоб зробити кожного учня активним учасником ігрового колективу, створити між учнями відносини, засновані на дружбі, справедливості, відповідальності. Це можливо, якщо використовувати в позакласній виховній роботі такі сучасні ігрові технології, як квест-технології, шоу-технології, технології ділової гри, технології рольової гри тощо [48].

Важливим у цій умові постає спрямування уваги на розвиток креативного мислення через залучення до мистецької діяльності. Учнів початкових класів не повинен репродуктивно відтворювати дії учителя. Педагог має активізувати внутрішній потенціал учня, змотивувати його до прояву своєї індивідуальності.

Мотивація та особистість взаємодіють із середовищем та елементами творчого процесу для активізації розвитку творчості дитини. На індивідуальний творчий процес впливає вміння синтезувати інформацію із загальної бази знань, навички знань у конкретній галузі, сприйняття життєвого досвіду. Ця багатовимірна взаємодія поступається місцем багатьом аспектам творчості.

Як зазначає В. Клименко [27], формування інтересу буде відбуватися більш ефективно, якщо спочатку для нього готується підґрунтя, пізніше – створюється позитивне ставлення до предмета або діяльності і, нарешті, –

формується відповідні інтереси у процесі спеціально організованої пізнавальної та творчої діяльності учнів початкових класів.

Наступною умовою розвитку креативного мислення було визначено— створення арт-простору. Сюди ми віднесли дизайн класного кабінету, релаксаційні арт-куточки, майстерні за інтересами, галерею учнівської творчості тощо. Перебуваючи кожного дня в атмосфері креативу і творчості, молодшим школярам буде легше самовиразитися під час виконання різних завдань у процесі позакласної роботи. Доцільно також надавати можливість учням почути позитивну оцінку виконаного ними завдання та донести до розуміння школярів, що продукт їх творчої діяльності повинен бути цінним в першу чергу для них самих.

Третя умова – це використання інноваційних технологій у процесі позакласної роботи. Однією з таких технологій є проектна діяльність учнів початкових класів. Використання проектів у позакласній роботі дозволяє додати до освітнього процесу майже всіх учнів та організувати співпрацю педагога та учнів через активну, творчу та креативну діяльність.

Через багатогранну природу творчості існує серйозна дискусія щодо вимірювання креативності в міру її зростання. Існує також багато теорій про те, як творчість розвивається протягом життя. Творчість може розвиватися поступово в міру дорослішання людини і набуття життєвого досвіду, або вона може розвиватися поступово, з піками і падіннями, що виникають з часом. Творчість може бути лише одним із аспектів загального когнітивного та афективного розвитку особистості, різні компоненти якого можна виміряти різними методами на різних етапах розвитку.

У межах реалізації цієї педагогічної умови Для того, щоб зацікавити учнів початкових класів до проектної позаурочної діяльності вчителів як керівнику проектів необхідно зважати на те, що:

- найважливішою умовою участі учнів у виконанні проекту є їх зацікавленість та високий ступінь інтересу;

- значну, майже вирішальну роль відіграє тематика самого проекту, що повинна обиратися особисто учнями;
- у проектній діяльності учні приймають рішення самостійно, без наполягання вчителя;
- кожен учасник проекту повинен чітко знати значущість, корисність та доцільність виконаної роботи;
- розподіл школярів на проектні групи та планове виконання завдань повинно проходити на добровільних засадах, без стороннього натиску дорослих тощо [6, с. 28].

Означені педагогічні умови стануть ефективними при застосуванні нестандартних методів розвитку креативності молодших школярів у процесі позакласної роботи.

У контексті цього дослідження та відповідно до третьої складової моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів доцільними є застосування навчально-розвивальних методів, що мають на меті виявлення творчого потенціалу школярів та націлення його впливу на формування структурних компонентів креативності, а саме: асоціативно-образного мислення, творчої уяви, художньої спостережливості. До таких методів відносимо образно-асоціативні («Асоціативно-образні підказки», «Символічні позначки» тощо), уявно-відтворювальні («Уяви та домалюй», «Вербальне фантазування», «Додай деталі», «Ланцюг перетворення» тощо) та фіксовано-запам'ятовувальні («Мистецький лабіринт», «Знайди зв'язок» тощо), що переслідують формування зазначених структурних компонентів креативності учнів початкових класів.

Наступний вид методів – мотиваційний, мета цієї групи методів полягає в зацікавленні учнів процесом пізнання нового, невідомого, актуалізації опорних знань, наданні учням настановлень на активну творчу діяльність у процесі позакласної роботи.

Наведемо приклад інструкції креативного пошуку, що можливо використовувати вчителям початкової школи у процесі виконання школярами різних завдань під час позакласної роботи.

Інструкція креативного пошуку

Зосередитися. Не хвилюйся і не поспішай! Спокійно зосередь увагу на завданні. Що треба зробити?

Уявити. Уявляй! Генеруй ідеї!

Створити уявний план. Дай відповіді на питання: Що це буде? Як це зробити? Які деталі? Що потрібно для того, щоб реалізувати твою ідею?

Замалювати, записати... Запиши свої ідеї. Зроби позначки, схеми. Намалюй начерк, ескіз. Що і як зробити? Як презентувати?

Виконати завдання. Чітко виконуй власний план.

Презентувати. Презентуй свою ідею, або результат власної творчої діяльності (пісня, вірш, малюнок, проект тощо)

Наступний вид методів – творчо-результативний. Вони узагальнюють вивчений матеріал, віддзеркалюють якість і рівень специфічних знань, умінь і навичок, набутих на уроках. До означених методів належать: «Арт-демонстрація» (презентація творчих доробок, проектів, завдань тощо), «Креатив-контроль» (контроль і узагальнення тематичних знань на підсумкових уроках, розроблений у нестандартній яскравій формі запитань-відповідей.

Ефективними є методи креативного навчання, до яких належать ті, що в традиційному розумінні є інтуїтивними: «мозкового штурму», емпатії тощо. Вони спираються на нелогічні дії учнів, розраховані на формування в них уміння висловлювати думку не за шаблоном, доводити, переконувати в правильності ідей. Неможливо собі уявити дитяче мислення без казки, живої, яскравої, що засвоюється свідомістю, почуттями, що є певною сходинкою людського мислення. Учні можуть складати казки, їм це дуже подобається.

У педагогіці найчастіше вживаними креативними методами є:

- метод винахідництва – створення раніше невідомого учням продукту на основі результатів конкретних розумових дій;
- метод «Якби» – учням пропонується описати й намалювати картину того, що станеться, якщо щось зміниться у світі;
- метод образного уявлення – відображає стан засвоєння об'єкта, що досліджується, учнем, він ніби з'єднується, відбувається його цілісне, неподільне бачення;
- метод гіперболізації – збільшує або зменшує об'єкт пізнання, його окремі частини чи властивості;
- метод аглютинації – учням пропонується поєднати несумісні реальні якості, властивості, частини об'єкта та зображення, наприклад гарячий сніг, солодку сіль тощо;
- інноваційні технології (ігрові технології; критичне мислення; диференційоване навчання; розвивальне навчання, інформаційно-комунікаційні технології);
- інтерактивні методи та прийоми: технології спільного навчання; колективна та групова діяльність; ситуаційне моделювання; підготовка питань до обговорення;
- метод проекту;
- логічні завдання, кросворди, ребуси;
- методи психолого-педагогічного супроводу діяльності учнів – заохочення, створення чітких візуалізацій, наочних образів – пізнавальна гра, створення ситуації успіху, спонукання до пошуку альтернативних рішень, виконання творчих завдань, створення ситуацій взаємодопомога, розпис (малювання, ліплення, аплікація);
- музична діяльність (сприйняття музики, ігри, хороводи);
- художньо-мовленнева діяльність (слухання казок, оповідань, читання віршів, створення власних творів);
- театралізована діяльність (інсценування казок) [20].

Узагальнюючи вищенаведене, слід зазначити, що використання означених методів у процесі позакласної роботи забезпечить поглиблення емоційної чуйності молодших школярів, розкриє творчі можливості кожного учня, допоможе у розвитку креативності.

Отже, можемо зробити висновок, що позакласна робота має величезні можливості для розвитку креативного мислення учнів початкових класів, ефективність цієї діяльності безпосередньо стосується якості реалізації педагогічних умов та методів навчання, що є складовими моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи. У межах реалізації цієї моделі завданням педагога є управління процесами творчого пошуку (від простого до складного): створення ситуації творчої активності учнів початкових класів, розвиток уяви, асоціативного мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання.

У підсумку нами було визначено наступні складові моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи: компоненти креативного мислення, методи розвитку креативного мислення та педагогічні умови розвитку креативного мислення. Наступним кроком цього дослідження є перевірка її ефективності.

Висновки до розділу 1

Перший розділ присвячено теоретичному обґрунтуванню проблеми розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Нами було здійснено дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження. Доведено, що низка державних нормативно-правових

документів підтверджує перспективний характер вектора креативно орієнтованої підготовки молодших школярів.

З'ясовано, що поняття «креативність» багатозначне, уведення його в науковий обіг належить психологам Е. Торренсу та Дж. Гілфорду, у межах чого визначено поняття «креативність» як рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, що є відносно стійкою характеристикою особистості.

Поняття «розвиток» визначено нами як зміни, що становлять перехід від простого до більш складного, від нижчого до вищого; як процес, у якому поступове накопичення кількісних змін сприяє наступним якісним змінам.

Доведено, що креативне мислення учня – це сприятливий інтегруючий чинник її соціалізації, оскільки соціальна діяльність учня, що є вирішально-визначальною під час її дорослішання, в своїй основі має творчий характер.

З'ясовано сучасний стан розвитку креативного мислення учнів початкових класів. У відповідності до Державного стандарту початкової освіти – сучасному випускнику початкової ланки Нової української школи недостатньо мати лише знання, необхідно вміти їх використовувати у житті. Тож знання та вміння, взаємопов'язані із ціннісними установками учня, формують його життєві компетентності, необхідні для успішної самореалізації в житті, навчанні та трудовій діяльності.

Підкреслено, що основними характеристиками креативного мислення є новизна пізнаваного продукту, своєрідність отримання нових знань. Відповідно, щоб сформувати креативне мислення учнів початкових класів, діяльність педагога також має бути креативною. Це і прийняття нестандартних рішень, і використання нетрадиційних шляхів і способів вирішення поставленої проблеми, а також передбачення її наслідків.

Наголошено, щоб розвиток креативного мислення під час позакласної діяльності був найбільш дієвим, необхідно використовувати активні форми, методи та засоби навчання, а також враховувати індивідуальні вікові особливості дітей.

Розроблено теоретичні засади моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи, що включила в себе три складові. Перша складова – це компоненти креативного мислення, а саме: творча уява, вміння говорити нове та асоціативно-образне мислення. Друга складова – це методи розвитку креативного мислення, у межах дослідження ними були визначені: навчально-розвивальні методи, мотиваційні методи та творчо-результативні методи. Третя складова – це педагогічні умови реалізації розвитку творчого мислення, а саме: активізація творчої діяльності; арт-простір; використання інноваційних технологій у процесі позакласної роботи

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ

2.1. Методика організації наукового дослідження

Тести на креативність відносяться до групи загальних тестів на уміння. Виявлення цих навичок, успіх інтелектуальних тестів жодним чином не впливає на здатність індивідів вирішувати різні проблеми. Для успішного вирішення проблеми потрібні інші не інтелектуальні здібності. Для того, щоб підвищити якість тестування креативності, необхідно враховувати такі основні параметри творчого середовища, як: відсутність тимчасових обмежень; мінімізація мотивації досягнень; відсутність конкурентної мотивації і аналізу дій; відсутність жорсткого підходу до творчості в інструкціях до тесту. Оскільки, умови творчого середовища дають можливості для творчості, а високі показники тестування дійсно ідентифікують креативників. Однак, необхідно зазначити, що низькі результати тестування не свідчать про брак креативності суб'єкта, оскільки творчі прояви спонтанні і не підлягають жорсткому регулюванню. Методи діагностики творчих здібностей призначені для фактичної ідентифікації творчих сутностей в конкретній вибірці на момент дослідження.

Як було зазначено у розділі 1, засновниками теорії творчості згадуються Дж. Гілфорд і Е. Торренс; вони пов'язували цю особистісну рису з розбіжним мисленням, що направлено на вирішення завдань, які дозволяють кілька нестандартних рішень та кілька правильних відповідей. Серед методів діагностики творчості найбільш відомими і поширеними у світі є тести креативного мислення Е. Торренса (Torrance Test Creative Thinking – TTST) [69].

Досліджуючи їх ми зясували, що Е. Торренс розробив 12 тестів, згрупованих в словесну, зорову і слухову категорію, позначивши їх як масиви для творчого словесного, наочного і вербально-слухового мислення. З метою зменшення тривоги і створення сприятливої творчої атмосфери Е. Торренс назвав свої методи не тестами, а заняттями [69].

Для визначення рівня творчого мислення в учнів початкових класів у межах нашого дослідження було використано фігурний тест Е. Торренса. Цей тест складається з двох субтестів «домальовування» і «Закінчи малюнок» (див. Додаток А і Додаток Б).

Дослідження проводилося на базі Копайгородський закладу загальної середньої освіти І-ІІ ступенів ім. А.С. Пушкіна, смт. Копайгород, Барський район, Вінницька область, в 4-Б класі. У ньому взяли участь 23 дитини: 12 хлопчиків і 11 дівчаток. Педагогічного експерименту було проведено у 2021 році з метою виявлення рівня креативного мислення учнів початкових класів.

При проведенні тестування ми врахували, що креативність в повній мірі проявляється лише при сприятливих умовах (див. п.1.3). Несприятливі функціональні умови, складні умови, недостатньо доброзичлива атмосфера випробувань значно знижують результати. Ця вимога є загальним при тестуванні будь-якої форми креативності, тому перед тим, як перевірити креативність, ми намагалися створити сприятливе середовище, мінімізувати мотивацію досягнення і зосередити учнів на прояві їх прихованих творчих здібностей.

У той же час ми уникали відкритої дискусії про суб'єктивну спрямованість методології, тобто не повідомляли про перевірку творчих здібностей. Час тестування не обмежувався, на кожен малюнок відводилося приблизно 3-4 хвилини. Разом з тим ми заохочували учнів не витратити забагато часу.

Нижче надамо детально опис педагогічного інструментарію.

Тест Е. Торренса «Домальовування»

Мета – вивчити ступінь розвитку творчого мислення та креативності у дітей дошкільного віку.

Матеріал. Аркуш білого паперу (стандартний аркуш формату А4) і овал довжиною 5-7 см, вирізаний з кольорового паперу, олівці або фломастери.

Процедура проведення. Учням пропонується аркуш паперу, кольоровий овал і кольорові олівці, після чого озвучується завдання.

Інструкція. «Візьміть овальну фігуру і прикладіть її на довільне місце на аркуші, де хочете, після цього спробуйте намалювати малюнок так, щоб в його середині знаходилась ця овальна фігура. Дайте назву малюнку».

Для більшої зручності для учнів початкових класів слід прикріпити, доцільно прикріпити кольоровий овал липкою стрічкою до аркуша паперу.

До того як почати виконувати завдання, учнів запитують, що саме вони планують намалювати. У випадку якого учень не може надати конкретну відповідь наперед, щодо майбутнього малюнка, його запитують про це ще раз після закінчення роботи. Якщо учень не може сам придумати назву малюнка, йому можна в цьому допомогти, проте дитина повинна хоча б приблизно самостійно розповісти про зміст намальованого. Ключ до обробки результатів надано у Додатку А.

Наступним наведемо детальний опис тест Е. Торренса «Закінчи малюнок».

Мета – визначити рівень розвитку творчого мислення в учнів молодшого шкільного віку.

Матеріал. Листи паперу А4, білого кольору, на яких простим або чорним олівцем намальовані контури.

Процедура проведення. Учням пропонується на вибір простий чи чорний олівець для виконання завдання.

Інструкція. «Подивися на цей аркуш. Хтось із учнів почав малювати, але не встиг закінчити малюнок. Пофантазуй, що тут може бути намальовано, і закінчи, будь ласка, малюнок. Малюнок може бути абсолютно довільним. Коли закінчиш малюнок – придумай йому назву та напиши її нижче».

Обов'язковою умовою, є те, що вчитель не має втручатися в процес малювання і на можливі запитання учнів відповідає, що він може малювати все, що йому заманеться.

Для домальовування було запропоновано 8 контурів (див. Додаток Б). Після виконання кожного із завдань учня слід питати, що саме намальовано на малюнку, однак при виникненні труднощів не наполягали на відповіді. Ключ до обробки результатів (див. Додатки).

Після реалізації наведених діагностичних тестувань рівня розвитку креативного мислення учнів молодшого шкільного віку, ми отримали первинні або вихідні результати, що представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

**Вихідні результати діагностичного тестування рівня розвитку
креативного мислення учнів початкових класів**

№	ПП	Бали	Рівень креативного мислення
1	2	3	4
1	Дарина В.	7	нормальний
2	Станіслав Б.	10	високий
3	Ярослав Н.	12	дуже високий
4	Данило С.	2	дуже низький
5	Поліна К.	6	нормальний
6	Марія Ф.	7	нормальний
7	Назар З.	10	високий
8	Олександр Р.	2	низький
9	Оксана Ч.	9	нормальний
10	Тетяна Б.	11	високий
11	Мілана Г.	3	низький

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4
12	Катерина П.	8	нормальний
13	Поліна М.	10	високий
14	Дмитро П.	7	нормальний
15	Анастасія Г.	8	нормальний
16	Павло А.	11	високий
17	Емілія А.	6	нормальний
18	Тарас А.	3	низький
19	Єва У.	10	високий
20	Валерія П.	9	нормальний
21	Олена Я.	10	високий
22	Марина К.	6	нормальний
23	Валерія М.	7	нормальний

Отже, 11 учнів мають нормальний рівень креативного мислення (48%);

7 учнів – високий рівень креативного мислення (30%);

1 учнів – дуже високий рівень креативного мислення (4%);

4 учнів – низький рівень креативного мислення (18%).

Отримані результати свідчать про те, що меншість учнів початкових класів мають високий рівень креативного мислення. Основна частина учнів початкових класів знаходиться на середньому рівні креативного мислення або мають дуже низький рівень креативних здібностей.

Дані проведеного вихідного дослідження представлені в діаграмі (див. рис. 2.1).

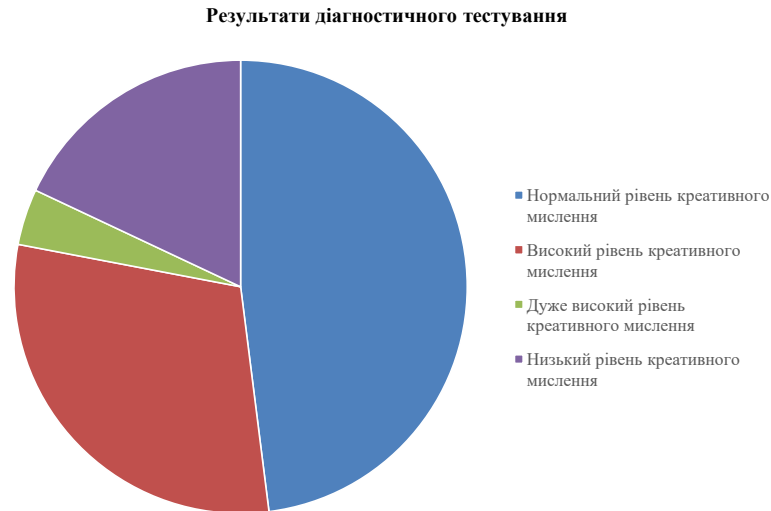

Рис. 2.1. Результати вихідного діагностичного тестування рівня розвитку креативного мислення учнів початкових класів

Аналізуючи результати діагностичного тестування, визначено рівні розвитку креативного мислення учнів початкових класів, а саме: дуже високий, високий, нормальний та низький. Так, охарактеризуємо їх відповідно до особливостей освітнього процесу учні початкових класів. Отже, учнів з дуже високим та високим рівнем розвитку креативного мислення притаманні: висока працездатність; прояв власної ініціативності, максимальна самостійність під час вирішення творчих завдання; оригінальність ідей і творчих проєктів; швидке і міцне засвоєння нового навчального матеріалами в тій чи іншій мірі.

В учнів початкових класів із середнім рівнем розвитку креативного мислення спостерігається середня працездатність; ініціативність після спонукання вчителя, короткочасне переключення уваги; під час вирішення завдання вони радяться з учителем, товаришами, батьками, поєднують продуктивну і творчу діяльність, фантазують, але в діях відсутній елемент новизни; коливаються при продукуванні новітніх ідей.

Учні початкових класів з низьким рівнем розвитку креативного мислення властива: низька працездатність; безініціативність при висуненні ідей; розсіяна увага; репродуктивна діяльність; труднощі під час засвоєння нового навчального матеріалу; копіювання ідей товаришів [43].

Результати діагностичного тестування підтвердили необхідність впровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів (див. п. 1.4), спрямованої на підвищення рівня креативного мислення учнів початкових класів.

2.2. Упровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи

Креативність більше, ніж інтелект що визначається факторами навколишнього середовища. Творцем, як і мислителем, не народжуються. Все залежить від того, які можливості дає нам середовище для реалізації потенціалу, який певною мірою притаманний кожному з нас. Звичайно, на цю здатність насамперед впливає спілкування з дорослими, які мають розвинені здібності, тоді як спілкування з людьми з низьким рівнем інтелекту, які не мають таких талантів, призводить до зворотного ефекту [57].

Творчість є важливим фактором успіху в наукових і бізнесових сферах, а також у галузях, що традиційно вважаються «художніми», тому учень, якого заохочують до творчості, має гарний старт у будь-якому напрямку. Але ще задовго до того, як він обирає кар'єрний шлях, учень одягає на себе ролі сюжетно-рольових ігор. Творчі проекти та сюжетно-рольові ігри формують впевненість і здатність вирішувати проблеми – дві якості, що є важливими для успіху в навчанні та для того, щоб добре ладити з іншими. Творча робота також сприяє розвитку навичок мислення вищого порядку, оскільки учень

початкових класів вчиться розбивати більш масштабне завдання на послідовність кроків, які йому потрібно зробити, щоб досягти своєї мети [42].

Експерти з мистецької освіти [17, 27, 30] визначили, що творчість у перші роки найкраще процвітає в атмосфері ентузіазму та доброзичливої анархії. Творче мислення розвивається, коли учні роблять вибір і вирішують прості логістичні проблеми. Дорослі можуть сприяти, проводячи мозковий штурм разом, пропонуючи конкретну, а не надто загальну похвалу та допомагаючи учню проаналізувати кроки, які йому потрібно зробити, щоб завершити проект. Крім того, за словами експертів, дорослі, що наглядають, повинні сидіти склавши руки і дозволити молодому художнику розвивати власні ідеї.

При впровадженні моделі розвитку творчого мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи ми виходили з теоретичних записів вивчення творчості. Зокрема, Д. Богоявленська сформулювала поняття «інтелектуальний охоплення». Його зміст ґрунтується на тому, що індивідуальні досягнення, в тому числі і творчі, визначаються насамперед рівнем загального інтелекту. Високий інтелект є передумовою творчих досягнень, але чи досягне людина своєї творчості, залежить від її мотивації та компетентності. Було виявлено, що ефективність розумової діяльності дуже низька з невеликим інтересом, але вона поступово зростає зі збільшенням інтересу [5].

У межах реалізації моделі розвитку творчого мислення в учнів початкових класів, нами було вирішено низку завдань, а саме.

1. Розвиток в учні початкових класів потреби в пізнанні навколишнього світу, пізнавальна діяльність, допитливість.
2. Розвиток в учні початкових класів уяви та фантазії.
3. Формування таких особливостей творчого мислення в учнів початкових класів, як гнучкість, швидкість, акуратність, оригінальність.

Враховуючи психологічні особливості учнів початкової школи, заняття будувалися на ігровій діяльності, так що процес розвитку творчого мислення

учнів залишався непоміченим для них, включаючи учнів в активні види позакласної діяльності.

Було проведено ряд заходів, що розвивають творче мислення учнів середніх класів під час позакласної роботи (див. п.1.4).

Відповідно до розробленої моделі розвитку творчого мислення учнів початкових класів ми визначили (див. п.1.4) та реалізували педагогічні умови в ході позакласної роботи.

Першою педагогічною умовою стала активізація творчої діяльності. Реалізація цієї умови базувалася на провідних принципах розвитку творчості, розроблених вченими. Зрештою, говорячи про свободу творчості, науковці та педагоги розходяться в одному аспекті цієї проблеми: свободі та дисципліні (творчості та старанності). О. Кучерявий [34] вважає, що якщо ви заохочуєте творче мислення та навчання з власної ініціативи, якщо ви приймаєте різні підходи до проблеми та маніпулюєте об'єктами та ідеями, якщо ви навчитесь мислити самостійно, а не групуватись, і терпіти чужі ідеї, тоді немає проблеми дисциплінованості. Адже дисципліна приходить природно, коли в учнів початкових класів є можливість проявляти творчість.

Як відомо, авторитет вчителя, готовність наслідувати йому, «довіра старанності» має особливе значення для учнів початкових класів, тому творчість педагога є передумовою успішного завершення учнем етапу наслідування у розвитку творчості [34]. В. Павленко зазначає, що для оптимального розвитку креативності слід створити умови. Створення даних умов залежить від учителя. Але роль учителя у даному процесі не обмежується лише створенням психологічного клімату. Вона полягає ще й у тому, щоб активно допомогти дитині у розвитку її креативності.

Дж. Гілфорд [17] стверджує, що розвиток креативності стане можливим, якщо будуть створені такі основні умови: сприятливу атмосферу для розвитку креативності; сприяти вільному розвитку різноспрямованого мислення; збагачувати середовище дитини з різних, нових для неї, об'єктів для розвитку її цікавості.

Психолог І. Меркулов висловлює думку, що для розвитку креативності необхідні такі умови: не обмежувати свободу поведінки; застосовувати форми, методи та прийоми для розвитку креативного мислення; створити умови, щоб наслідувати творчі взаємовідносини [36]. Саме в початковій школі мають бути створені сприятливі умови для всебічного розвитку учнів, розкриття їх нахилів і здібностей.

Дотримання цих вимог у поєднанні з відповідною розвиваючою атмосферою в позакласній діяльності, де вчитель є координатором діяльності, готовий допомогти кожному учню, зміцнює віру в можливості учнів. До складових креативної взаємодії вчителя і учнів В. Павленко відносить: подачу навчального і розвиваючого матеріалу в широкому контексті, використання метафор, аналогій для встановлення холістичних зв'язків, зміна видів діяльності, варіювання темпу заняття, демонстрація впевненості, заохочення учнів до активної, емоційної взаємодії [43].

Важливу роль у розвитку креативності в освітньому процесі відіграє наслідування учнями креативної діяльності вчителя. Педагог повинен володіти такими креативними можливостями: креативної уявою і мисленням, розвиненими почуттями і високим рівнем працездатності. Е. Торрентс першим помітив, що причиною гальмування креативної діяльності учнів є неправильна позиція вчителя. Таким чином, він виробив вимоги до поведінки для вчителів, щоб вони могли допомогти дітям розвинути креативне мислення: відкритість питань учнів [69].

Дотримуючись вищезазначених теоретичних положень, нами було здійснено ряд кроків щодо активізації творчої діяльності учнів молодших класів у позакласній діяльності, зокрема на позакласних заняттях у межах реалізації моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи, вчитель:

- сприймав навіть дивні, на його думку, питання і адекватно реагував на них;

- незвичайні ідеї, що виникали в ході позакласного заняття, підтримував, не критикував;
- надавав учням відчуття, що кожна ідея є важливою і цінною;
- сприяв появі оригінальних ідей, допомагав формулювати оригінальні ідеї;
- забезпечує можливість для використання нових ідей на практиці;
- надавав особистий приклад креативного підходу до вирішення проблеми;
- дозволяв учням активно задавати питання;

Другою умовою було визначено створення арт-простору. Створення в класі креативного середовища передбачало: виховання в учнів поваги до почуттів та емоцій іншої людини; надання можливості креативного розвитку. Результатом створення креативного середовища є розвиток особистісних якостей, необхідних для творчої діяльності учнів. Істотною умовою розвитку креативності учні в освітньому процесі є розвиток самостійності, оскільки творча діяльність людини передбачає самостійне створення нових, оригінальних продуктів.

Тому, реалізуючи зазначену умову, ми звернули увагу на дизайн класної кімнати, де учні проводять більшу частину часу після уроків. Одну зі стін класу були обладнані для творчості учнів, тобто вони можуть малювати або робити аплікації прямо на цій поверхні. Було створено куточок творчості, де представлені: олівці, фарби, пластилін, кольоровий папір тощо. Кожен учень має можливість підійти і створити власний креативний витвір мистецтва в будь-який час.

Поряд з цим, була створена виставка творчих робіт учнів, де кожен може помилуватися їх досягненнями.

Також, в рамках створення арт-простору, нами був реалізований релаксаційний арт-куточок. Тут було представлено можливості для контакту з природними матеріалами: пісок, каміння, шишки тощо.

Під час позакласних занять використовуємо музичний фон: класичну музику або звуки природи.

Третя умова - використання інноваційних технологій в процесі позакласної роботи. Ми використовували інноваційні інтерактивні технології, включаючи групову проектну роботу.

Центральне місце в творчості займає самостійна виробнича діяльність учнів, спрямована на отримання нового результату. Відносно учнів початкових класів, їх інноваційна дизайнерська діяльність спрямована не стільки на технічні рішення, скільки на вирішення реальних проблем: розгадування загадок; створення казок, метафор, прислів'їв; виробництво ігор; опис нових властивостей об'єкта і його практичне застосування; виробництво іграшок, рукоділля тощо [4].

Як відомо, гармонія творчості забезпечується: підбором нових, оригінальних форм, методів, прийомів і засобів навчання і виховання, розробкою творчих індивідуальних завдань для учнів, спрямованих на розвиток творчої уяви, творчого мислення та творчих навичок читання і письма.

У процесі реалізації моделі розвитку творчого мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи нами були використані відповідні методи розвитку творчого мислення учнів початкових класів. Зокрема, серед найкращих методів ми відзначаємо вплив літератури, мистецтва та природи на розвиток творчого мислення учнів.

Центральне місце у творчості займає самостійна виробнича діяльність учнів була спрямована на отримання нового результату. Щодо учнів початкових класів, їх інноваційна дизайнерська діяльність спрямована не стільки на технічні рішення, скільки на вирішення реальних проблем: розгадування загадок; створення казок, метафор, прислів'їв; виробництво ігор; опис нових властивостей об'єкта та його практичне застосування; виробництво іграшок, рукоділля тощо [4].

Як відомо, гармонія творчості забезпечується: підбором нових, оригінальних форм, методів, прийомів і засобів навчання і виховання, розробкою творчих індивідуальних завдань для учнів, спрямованих на розвиток творчої уяви, творчого мислення та творчих навичок читання і письма.

У процесі реалізації моделі розвитку творчого мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи були використані відповідні методи розвитку творчого мислення учнів. Зокрема, серед кращих методів ми визначили вплив літератури, мистецтва і природи на розвиток творчого мислення учнів.

До ефективних методів розвитку креативного мислення відносимо художню літературу, групове читання і обговорення твору. Коли учні читають або слухають казки або розповіді, то представляють кожен сцену і бачать персонажів, світ розповіді оживає. Тому саме казки та оповідання можуть допомогти учням розвивати творчу уяву.

Також ефективно разом з учнями дивитися фільми і допомагати учням аналізувати ці історії з різних поглядів. Потрібно, щоб дитина вбирала в себе сюжети і мудрість кожної історії.

У процесі реалізації моделі ми проводили сеанси загального читання і перегляду фільмів, обговорювали сцени з книг і фільмів, придумували з учнями альтернативні кінцівки; разом придумували власні розповіді; пропонували учням стати персонажами книги / фільму і грати за вигаданим сценарієм; читали ілюстровані книги для учнів початкових класів; приділяли час, щоб детально розглянути малюнки; допомагали їм пізнавати нові слова, назви цікавих місць, вивчати ті історичні події, про які йдеться в оповіданнях.

Мистецтво сприяє розвитку креативного самовираження учня. Для занять мистецтвом ми створили творчий куточок з необхідними інструментами (фарби, пензлі, папір).

Серед пріоритетних методів розвитку креативного мислення учнів у позакласний час відзначимо прогулянки на свіжому повітрі. Прогулянки в

найближчий парк або до озера, що сприяли дослідницькій діяльності учнів у природі, спонукають до творчого застосування природних матеріалів. Тематика занять з розвитку креативного мислення учнів початкових класів, у межах реалізації моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи, наведена у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Тематика занять з розвитку креативного мислення

№	Тема заняття
1.	Вступне заняття
2.	Розвиток творчої уяви, просторового уявлення. Малювання.
3.	Розвиток вербальних креативних навичок. Складання казки.
4.	Розвиток артистичних креативних здібностей. Ритміка.
5.	Тренінг розвитку креативного мислення.
6.	Підсумкове заняття

Нижче визначимо їх детальний зміст.

1. Вступне заняття включає в себе ігри на краще знайомство один з одним та ігри-вправи на виявлення рівня креативності в різних областях.

2. Розвиток творчої уяви, просторового мислення, передбачало такі види діяльності як колективний малюнок. Кожна дитина малює на аркуші паперу щось невизначене, потім листи передають по колу сусідам, кожен раз вносячи в малюнки свої штрихи. У підсумку учні складають невеликі творчі розповіді, вірші, заголовки, прислів'я, загадки по темі малюнка;

– малювання предметів з кола, квадрата, трикутника, овалу і інших геометричних фігур;

– в абстрактному малюнку, зробленому аквареллю або гуашшю, розгледіти якийсь конкретний образ;

– розфарбувати килим чарівника: учням пропонується два абсолютно однакових малюнка з чорно-білим візерунком, що необхідно розфарбувати, як: а) килим доброго чарівника; б) килим злого чарівника.

3. Розвиток вербальних творчих навичок, літературних здібностей, фантазії і логічного мислення включав в себе:

– складання нескінченного речення: кожен учень додає тільки одне слово, слідуючи логіці речення і прагнучи зробити його якомога довше;

– написання всіляких способів і засобів вживання будь-якого предмета, наприклад: дерева. Щоразу предмет змінюється. Звернути увагу не тільки на кількість слів, але і на їх якісні характеристики. Рівень креативності дитини тим вище, чим більше різних категорій вживання дерева він зміг виявити;

– створення фантастичного оповідання, в яке кожен учень додає одне речення, слідуючи за логікою, в рамках сюжету, використовуючи принцип естафети;

– складання смішної (або детективної, казкової, фантастичною) історії з використанням незв'язаних слів, складених за початковими літерами, що входять у вихідне перше слово.

4. Розвиток артистичних творчих здібностей, свободи рухів, жестів і міміки на відміну від інших занять визначив необхідність реалізувати:

– гру «Хто вам потрібен, Ваша величність», в якій всі діти зображують засобами пантоміми різні професії, а один король їх відгадує;

– гру «Хто вам потрібен, Ваша величність», в якій всі діти зображують засобами пантоміми різні професії, а один король їх відгадує;

– показ театральних епізодів, що учні складають самостійно, використовуючи три вручених предмета, що не мають між собою ніякого логічного зв'язку.

5. Тренінг розвитку креативного мислення.

6. Підсумкове заняття.

У межах дослідження, слід зазначити, що при організації занять нами було враховано наступні моменти:

1. Усі вправи мали характер ігрової діяльності, цікавий для учнів.
2. Ми прагнули виробити позитивну мотивацію учнів, бажання брати участь в заняттях-іграх.
3. Психологічна обстановка на заняттях була доброзичливою, максимально сприятливою для розвитку мислення, уяви, фантазії, зняття психологічних блоків в учнів.
4. Між вчителями й учнями було встановлено контакт, взаєморозуміння і взаємодовіру. Учні не повинні боятися педагога, оцінки їх дій. Педагогу треба так налаштувати учнів на заняття, щоб вони не лякалися зробити щось погано або неправильно. Чим вільніше і розкутіше будуть учні на заняттях, тим більших успіхів у творчому розвитку можна домогтися.
5. Уникали звичних шкільних оцінок щодо результатів, вправ, постійно підтримували загальний позитивний емоційний настрій: «Ви молодці! Всі добре впоралися із завданням!», «У вас чудово виходить!».
6. Ми уникали порівняння результатів одного учня з результатами іншого, оскільки в цьому віці в учнів проявляється загострене почуття самолюбства.
6. Для проведення занять було обрано час, коли учні вже встигли відпочити від уроків, коли у них вже відбулося переключення з навчальної діяльності на дозвіллєву.
7. Оскільки (див. розділ 1) вплив на розвиток творчого мислення учнів початкових класів надає колективна робота, то вчитель домагався того, щоб при обговоренні результатів вправ учні уважно слухали один одного.
8. Деякі вправи учні повторювали вдома самостійно для більш ефективного розвитку. Тому деякі заняття ми починали з перегляду і обговорення домашніх робіт, тим не менш, не перетворюючи це в «обов'язкові положення», зберігаючи принцип добровільності.

Отже, у межах впровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи було здійснено низку заходів, що сприяли розвитку творчого потенціалу учнів та їх креативного мислення.

2.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження

У період з вересня 2021 по листопад 2021 року нами здійснювалось впровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи. Було проведено низку заходів, спрямованих на підвищення рівня креативного мислення учнів початкових класів (див. п.2.2). Після заходів, з реалізації означеної моделі, нами було здійснено контрольне тестування для перевірки ефективності моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Для контрольного тестування рівня креативного мислення учнів початкових класів було використано аналогічні до вхідного тестування: фігурний тест Е. Торренса, що складається з двох субтестів «Домальовування» і «Закінчи малюнок».

Дослідження креативних здібностей учнів початкових класів після проведення повторного – контрольного тестування дало наступні результати (див. табл. 2.3).

За результатами контрольного тестування, можемо констатувати, що рівень креативного мислення дітей підвищився.

Високий рівень креативного мислення показали 13 дітей, (56%);

Дуже високий рівень продемонструвало 3 учні (14%);

Нормальний рівень креативного мислення у 6 дітей (26%);

Лише 1 учень показала низький рівень креативного мислення (4%).

Таблиця 2.3

**Результати контрольного тестування рівня розвитку креативного
мислення учнів початкових класів**

№	ПІІ	Бали	Рівень креативного мислення
1	Марина П.	7	нормальний
2	Броніслав О.	10	високий
3	Степан Б.	12	дуже високий
4	Роман Ж.	2	дуже високий
5	Поліна К.	6	високий
6	Марія Ф.	7	високий
7	Назар З.	10	високий
8	Олександр Р.	2	низький
9	Оксана Ч.	9	високий
10	Тетяна Б.	11	високий
11	Таміла Л.	3	дуже високий
12	Кіра Т.	8	нормальний
13	Заріна С.	10	високий
14	Іван З.	7	нормальний
15	Анастасія Г.	8	високий
16	Павло А.	11	високий
17	Емілія А.	6	нормальний
18	Тарас А.	3	нормальний
19	Єва У.	10	високий
20	Валерія П.	9	високий
21	Олена Я.	10	високий
22	Марина К.	6	нормальний
23	Валерія М.	7	високий

Для унаочнення отриманих результатів нами було надано діаграму (див. рис. 2.2.)

Результати контрольного тестування

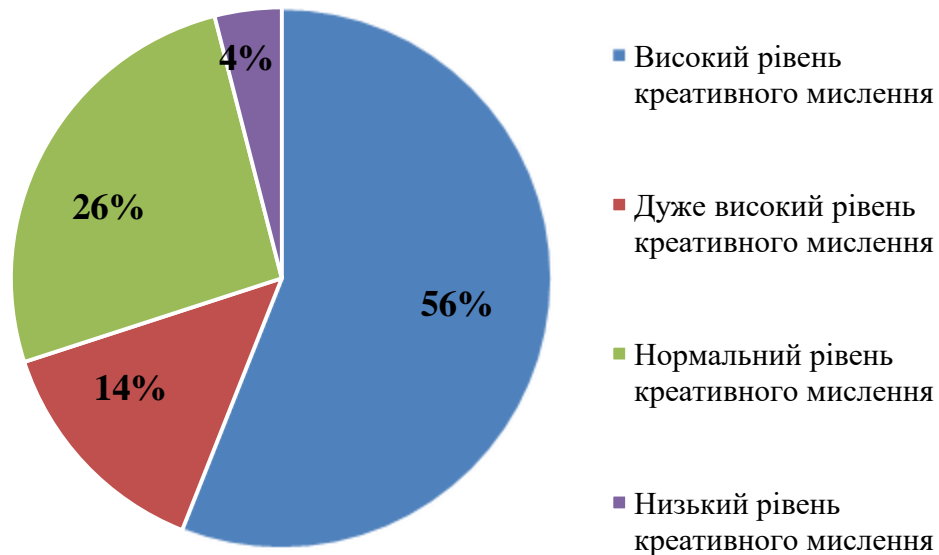

Рис. 2.2. Результати контрольного тестування рівня розвитку креативного мислення учнів початкових класів

Після проведення контрольного тестування було здійснено порівняння вхідних та вихідних даних педагогічного експерименту, що проілюстровані у таблиці 2.4.

Аналіз порівняння результатів дозволив стверджувати, що відсоток учнів початкових класів з низьким рівнем зменшився на 13%. Така тенденція прослідковується і з відсотковим показником учнів з нормальним рівнем розвитку креативного мислення – він зменшився на 22%. Щодо учнів з високим рівнем, то їх відсотковий показник навпаки збільшився на 26%, і відповідно, показник учнів з дуже високим рівнем – на 10%.

**Порівняння результатів діагностичного та контрольного тестування
рівня розвитку креативного мислення учні початкових класів**

Рівні креативного мислення	До упровадження моделі	Після упровадження моделі
Дуже високий	4%	14%
Високий	30%	56%
Нормальний	48%	26%
низький	17%	4%

Таким чином, комплекс заходів із розвитку креативного мислення учнів початкових класів, здійснюваних у рамках реалізації моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної діяльності, дозволив підвищити рівень креативного мислення учнів та продемонстрував ефективність розробленої нами моделі.

Висновки до розділу 2

У другому розділі здійснено експериментальну перевірку ефективності моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Визначимо, що серед методів діагностики креативності найбільш відомими і широко поширеними у світі є тести творчого мислення Е. Торренса (Torrance Test Creative Thinking – ТТСТ).

Для виявлення рівня креативного мислення в учнів початкових класів нами було використано Фігурний тест Е. Торренса, зокрема субтести «Домальовування» та «Закінчи малюнок».

Базою дослідження було обрано Копайгородський заклад загальної середньої освіти I–II ступенів ім. О.С. Пушкіна. У ньому взяли участь 23 учні 4-Б класу. Діагностичне тестування було проведено у 2021 році з метою виявлення рівня креативного мислення дітей.

За результатами діагностичного початкового (вихідного) тестування було виявлено рівні розвитку творчого мислення учнів, а саме отримано такі показники: нормальний рівень креативного мислення (48%); високий рівень креативного мислення (30%); дуже високий рівень креативного мислення (4%); низький рівень креативного мислення (18%).

Отримані результати засвідчили необхідність впровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

У межах запровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів, ми прагнули реалізувати низку завдань: розвиток потреби пізнання навколишнього світу, пізнавальної активності, допитливості; розвиток уяви і фантазії; розвиток якостей творчого мислення учнів початкових класів, таких як: гнучкість, швидкість, точність, оригінальність.

Відповідно до створеної моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи нами було реалізовано визначені педагогічні умови та здійснено низку кроків з активізації творчої діяльності учнів початкових класів у позакласній діяльності. Було проведено низку заходів, спрямованих на розвиток креативного мислення учнів початкових класів у позакласній діяльності.

Тематика занять з розвитку креативного мислення учнів початкових класів: вступне заняття; розвиток творчої уяви, просторового уявлення. Малювання; розвиток вербальних креативних навичок. Складання казки; розвиток артистичних креативних здібностей. Ритміка; тренінг розвитку креативного мислення; підсумкове заняття.

Після заходів, з реалізації означеної моделі, нами було здійснено контрольне тестування для перевірки ефективності моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Згідно результатів контрольного тестування, підсумуємо, що рівень творчого мислення учнів початкових класів підвищився; високий рівень креативного мислення мають 56% школярів; дуже високий рівень – 14% школярів; нормальний рівень – 26% школярів; низький рівень креативного мислення – 4% учнів.

Таким чином, ефективність моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи підтверджено.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи дозволило дійти наступних висновків.

У відповідності до *першого завдання* дослідження здійснено теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури та визначено сутність дефініцій поняттєвого апарату з проблеми дослідження. Визначено суть поняття «креативне мислення» як процес, що здатний генерувати оригінальні ідеї, міняти традиційні схеми міркування, гнучко справлятися з проблемними ситуаціями.

На основі узагальнення наукових джерел з'ясовано, що креативне мислення учнів початкових класів – це сприятливий інтегруючий чинник їх соціалізації, оскільки соціальна діяльність є вирішально-визначальною для учнів цієї вікової групи, й у своїй основі має творчий характер.

Реалізуючи *друге завдання* дослідження було з'ясовано сучасний стан розвитку креативного мислення учнів початкових класів. Визначено: що освітній процес безпосередньо впливає на розвиток креативного мислення учнів початкових класів; молодший шкільний вік є сприятливим для формування первинних креативних умінь; формування креативних здібностей має відбуватися у процесі вивчення усіх без винятку шкільних дисциплін; опора на вікові особливості учнів початкових класів є першочерговою умовою ефективного розвитку їх креативного мислення; розвиток креативного мислення учнів початкових класів стає ефективнішим під час використання різноманітних форм і методів роботи не тільки на уроках, а й в позаурочний час; позакласна робота допомагає створити атмосферу багатого духовного життя, сприяє розвитку пізнавальних інтересів, креативності та практичних умінь учнів початкових класів.

У відповідності до *третього завдання* цього дослідження було охарактеризовано особливості організації позакласної роботи з учнями початкових класів Нової української школи.. З'ясовано, що ефективність організації позакласної роботи з учнями початкових класів, безпосередньо залежить від обраних методів навчання адже нинішні напрямки розвитку початкової освіти зорієнтовані, перш за все на розвиток індивідуальних рис учнів. В освітньому процесі закладу середньої освіти мають бути взяті до уваги захоплення та креативні риси кожного учня. Відповідно до цього освітній процес має спонукати учнів до багатогранного розвитку, зокрема і формування та розвитку креативності. Для оптимальної реалізації можливостей такого розвитку, варто активізувати роботу з використанням сучасних методів і прийомів навчання і виховання.

Реалізуючи *четверте завдання* було обґрунтовано теоретичні засади, розроблено та упроваджено модель розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи, що включила в себе три складові. Перша складова – це компоненти креативного мислення, а саме: творча уява, уміння говорити нове та асоціативно-образне мислення. Друга складова – це методи розвитку креативного мислення, у межах дослідження ними були визначені: навчально-розвивальні методи, мотиваційні методи та творчо-результативні методи. Третя складова – це педагогічні умови реалізації розвитку творчого мислення, а саме: активізація творчої діяльності; арт-простір; використання інноваційних технологій у процесі позакласної роботи.

Згідно розробленої моделі, було сформовано методичку організації педагогічного дослідження. Дослідження проводилось на базі Копайгородського закладу загальної середньої освіти І–ІІ ступенів ім. О.С. Пушкіна, у дослідженні брали участь 23 учнів. Зокрема, було здійснено діагностичне тестування за фігурним тестом Е. Торренса рівня розвитку креативного мислення учнів початкових класів. Відповідно визначено дуже високий, високий, нормальний та низький рівні розвитку креативного мислення. Було отримано наступні результати: 48% учнів продемонстрували

нормальний рівень креативного мислення; 30% мають високий рівень креативного мислення; 4% – дуже високий рівень креативного мислення; 18% демонструють низький рівень креативного мислення. Результати діагностичного тестування довели необхідність впровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів.

Упровадження моделі розвитку креативного мислення учнів початкових класів у процесі позакласної роботи здійснювалось протягом вересня–листопада 2021 року. Відповідно до розробленої моделі було реалізовано визначені педагогічні умови. Згідно з першою умовою було активізовано творчу діяльність учнів початкових класів у позакласній діяльності, через визначені методичні прийоми. У рамках створення арт-простору було створено куточок творчості. Відповідно до третьої умови було розроблено та проведено низку занять, спрямованих на розвиток креативного мислення учнів. У процесі реалізації моделі було застосовано відповідні методи розвитку креативного мислення дітей. Зокрема, серед оптимальних методів відзначимо вплив літератури, мистецтва та природи на розвиток креативного мислення учнів початкових класів.

По завершенню дослідження було здійснено контрольне тестування рівня розвитку креативного мислення учнів початкових класів, результати якого показали такі рівні розвитку креативного розвитку учнів початкових класів: 14% – дуже високий; 56% – високий; 26% – нормальний; 4% – низький.

Порівняльний аналіз результатів діагностичного та контрольного тестування довів результативність впроваджуваної моделі та її ефективність у розвитку креативного мислення учнів початкових класів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вирішення даної проблеми. Подальшої розробки потребують особливості розвитку креативного мислення у процесі позакласної роботи учнів початкових класів з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук О. Розвиток в учнів творчого мислення. *Психолог*. 2017. С. 16-28.
2. Артихович В. Творчість та навчальний процес. *Психолог*. 2017. № 18-19. С. 4–10.
3. Андрієнко О. Розвиток творчої особистості дитини. *Початкова школа*. 2010. № 8. С. 7–12.
4. Барко В., Панок В. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навчально-виховному процесі : метод. реком. Тернопіль, 2000. 85 с.
5. Біла І. М. Психологія творчого конструювання в дошкільному віці : монографія. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К. : Веселка, 2011. 431 с.
6. Бухарева О. Позакласний захід як двигун морального розвитку особистості учня. *Всесвітня література в сучасній школі*. 2012. № 11-12. С. 27–29.
7. Велдбрехт Д. О., Токар Н. Г. Розвиток креативних здібностей учнів через систему креативних вправ. *Математика в школах України*. 2007. № 29. С. 2–6.
8. *Великий тлумачний словник української мови*. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/>.
9. Венгерак Т.О. Система позакласної та виховної роботи. *Світ виховання*. 2010. № 1. С. 22–24.
10. Видиш С. Сутність позакласної виховної роботи. *Директор школи*. Україна. 2010. № 4. С. 31–36.
11. *Висловлювання Едварда де Боно* [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.iniline.ru>.
12. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів

- у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Тернопіль, 2014. 19 с.
13. Галатюк Ю. Підготовка майбутніх учителів фізики до творчої професійної діяльності. *Л*, 2005. *Сер. Пед. Вип.* 19. Ч. 1. С. 307–313.
 14. Гамзінова О. П. Схильності. Здібності. Обдарованість. *Шкільному психологу усе для роботи.* 2011. № 1. С. 19–27.
 15. Гергель Є.Л. Психологічні особливості формування креативних здібностей у підлітковому віці: дис.. кандидата психол. наук: 19.00.07. Київ, 2008. 289 с.
 16. Гончарова І. Розвиток креативних здібностей. *Відкритий урок.* 2010. № 1. С. 45–46.
 17. Губенко О. В. Методологічні аспекти аналізу чинників активізації креативних проявів особистості. *Практична психологія та соціальна робота.* 2007. № 11. С. 64–67.
 18. Гуменюк Т. Б. Моделювання в педагогічній діяльності [Електронний ресурс]. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 13 : Проблеми трудової та професійної підготовки.* [Електронний ресурс]. Режим доступу :<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18398/Humeniuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
 19. Дерев'яна Л. Креативність як складова професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів [Електронний ресурс] *Вісник Львів. ун-ту.* 2009. (Серія “Педагогіка”). Вип. 25. Ч. 4. С. 168-174.
 - 19а. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова освіта.* 2011. №7. С.1-18.
 20. Деркач М. Розвиток креативного мислення молодших школярів. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-kreativnogo-mislenna-molodsikh-skolariv-34293.html>
 21. Дмитренко Г. Розвиток творчого потенціалу. *Психолог.* 2006. № 14. С. 21-23.

22. Едвард де Боно. *Шість постатей мислення – короткий зміст.* [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://remontantenn.ru/uk/headsets/edvard-de-bono-nestandardnoe-myshlenie-samouchitel-metod-6-shlyap-myshleniya/>
23. Едвард де Боно «Шість капелюхів мислення» – короткий зміст. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://samoosvita.in.ua/edvard-de-bono-shist-kapelyuhiv-myslennya-korotkyj-zmist/?nowprocket=1>
24. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ. Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
25. Єрмолаєва-Томіна Л. Б. Психологія художньої творчості: Навчальний посібник для вузів. М.: Академічний Проект, 2003. 304 с.
26. Єщенко М. М. Шляхи забезпечення всебічного розвитку учнів у позакласній виховній роботі. *Виховна робота в школі.* 2014. № 2. С. 2-6.
27. Клименко В. В. Психологічна підтримка творчості учня. *Психолог.* 2002. № 46-47. С. 17-23.
28. Ковальова В. Ф. Розвиток творчих здібностей дітей. *Обдарована дитина.* 2005. № 5. С. 18-21.
29. Коверсун В. Позакласна діяльність : [принципи виховання у позакласній роботі]. *Шкільний світ.* 2013. № 3. С. 23–29.
30. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори. У 2-х т. Т.1. М. Педагогіка, 1982. 656 с.
31. Корольова Л. М. До проблеми розвитку креативності молодших школярів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки).* Бердянськ, 2013. № 1. С. 143–148.
32. Кульчицька О. І. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей. *Обдарована дитина.* 2007. № 1. С. 42-47.
33. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. *Обдарована дитина.* 2000. № 1. С. 10-14.
34. Кучерявий О. Г. Педагогіка і психологія дитячої творчості: аспекти само

- формування вмінь організувати творчість дітей: *Навч. посібник*. К. ІЗМН. 1998. 156 с.
35. Мельниченко А. Концепції креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності у теоріях медіа комунікацій. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1045>.
 36. Митник О. Я. Психолого-педагогічні умови побудови творчого навчально-виховного процесу на уроці. *Рідна школа*. 2013. № 6 (червень). С. 31–35.
 37. Митник О. Позакласна робота – складова цілісного творчого освітнього процесу. *Початкова школа*. 2011. № 2. С. 56–59.
 38. Міненко Л. П. Джерела творчості. *Обдарована дитина*. 2008. № 2. С. 58-59.
 39. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2-9.
 40. Нова українська школа – це школа для життя у ХХІ столітті інтерв'ю з міністром освіти і науки України. *Громадське телебачення*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/usinovivni-interview-2017-09-04-liliya-grinevich-vid-shkoli-de-nakachuyut-znannuyami-mi-perexodimo-do-shkoli-kompetentnostej>
 41. Новиков А. М. Образовательный процес (методология образовательной деятельности). М. «Эгвест». 2004. 120 с.
 42. Ожиганова Г. В. Діагностика и формирование креативности у детей в процессе учебной деятельности. *Психологічний журнал*. 2001. № 2. С. 75-85.
 43. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. *Проблеми освіти: Наук-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. Київ. 2015. Вип. 85. С. 152-158.
 44. Панамарьова-Семенова Р. О. Психологічні принципи розвитку креативності

- обдарованої особистості. *Обдарована дитина*. 2009. № 1. С. 2-10.
45. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. К. *Педагогічна думка*. 2001. С. 323.
 46. Пелех Н. В. Обдарована дитина: заняття з розвитку творчих здібностей дошкільників старшого віку. *Дошкільний навчальний заклад*. 2015. № 9. С. 7–14.
 47. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ : «А.С.К.», 2001. 254 с.
 48. Підготовка фахівців у контексті становлення Нової української школи: збірник наукових праць. *За заг. редакцією В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун*. Житомир. ФОП «Н. М. Левковець», 2018. У 2-х ч. Ч. I. 256 с.
 49. Плєскач О. Теорія творчості. *Психолог*. 2008. №8. С. 24-25.
 50. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник: *Навч. посіб.* К. Каравела. 2012. 328 с.
 51. Психологічна підтримка творчості учня. *Упорядник О. Главник, В.Зоу.* К., 2003. 234 с.
 52. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків. Прапор. 2009. 672 с.
 53. Романовський Д. Регуляція творчої діяльності учня: створення адекватних умов для розвитку творчої особистості. *Психолог*. 2006. № 11. С. 11-12.
 54. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. 3-тє вид. К. : Либідь, 2004. 288 с.
 55. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К. Грамота, 2012. 504 с.
 56. Свіріліна К. О. Креативні здібності вчителя та учнів початкових класів. Актуальні питання сучасної педагогіки: *матеріали IV Міжнар. наук. конф. (м. Умань, листопад 2013 р.)*. Умань: 2013. С. 97–100.
 57. Слободенюк Л. І. Тренінг креативності. *Обдарована дитина*. 2010. № 2. С. 4-58.

58. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nenc.gov.ua/education/wp-content/uploads> (дата звернення 13.07.2021).
59. Словник-довідник з професійної педагогіки / під ред. А. В. Семенової. Одеса. Пальміра, 2006. 364 с.
60. Соціологічна енциклопедія: в 2 т. / Нац. Суспільно-науковий фонд; кер. наук. проекту Г. Ю. Семигін; гол. ред. В. Н. Іванов. К. Думка, 2003. Т. 2: Н–Я. 863 с.
61. Станіславчук І. М. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів через використання творчих завдань: *навч.-метод. посіб.* Вінниця. 2017. 41 с.
62. Станіславчук Н. І. Письмо як вид творчої продуктивної діяльності на старшому етапі навчання. *Наука, освіта, суспільство очима молодих.* 2013 (Ч. 2), С. 162-164.
63. Струтинська Г. В. Обдарованість і творчість: орієнтири взаємодії. *Психологічна газета.* 2007. № 14. С. 20-23.
64. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибр. твори:* в 5 т. Київ: Рад.шк., 1977. Т. 3. С. 5–279.
65. Сухомлинський В. Про розвиток творчої особистості школярів: індивідуальний та диференційований підхід. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pandia.ru/text/79/530/42611.php>
66. Сучасний психологічний словник / за ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зінченко. Київ: Прайм-Єврознак, 2008. 490 с.
67. Ткаченко Л. І. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* 2014. № 9-10. С. 32-35.
68. Ткаченко Л. І. Парадигма синергетичного підходу в педагогіці. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.* К. 2013. Вип. 78. 243 с.
69. Торренс Е. Наукові види творчості та фактори, що впливають на їх зростання. *Дедал,* 1965. С. 663–679.

70. Федотова Т. В. Основні підходи до проблеми розвитку креативності особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 9. С. 60-64.
71. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
72. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. [для студентів вищих педагогічних закладів освіти]. К. Видавничий центр «Академія». 2002. 528 с.
73. Чаусова Т. Мотивація навчальної діяльності як технологія навчання в системі післядипломної освіти. *Післядипломна освіта*. 2013. № 1. С. 83-86.
74. Череповська Н. Розвиток креативності людини. *Психолог*. 2006. № 4. С. 8-13.
75. Череповська Н.І. Виявлення та стимуляція розвитку творчого потенціалу дітей. *Обдарована дитина*. 2006. № 1. С. 18-22.
76. Шипко В. Г. Творчість – сенс життя. *Обдарована дитина*. 2001. № 7. С. 2-4.
77. Шопіна М. О. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів. *Психолог. Шкільний світ*. 2008. № 10. С. 11-13.
78. Шопіна М. О. Умови формування творчого потенціалу молодшого школяра. *Вісник Київського міжнародного університету. Сер. Психологічні науки*. К. 2007. Вип. 10. С. 147-153.
79. Як підвищити креативність? *Шкільний світ*. 2007. № 23-24. С. 19-28.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ключ до обробки результатів Фігурного тесту Е. Торренса

Після виконання всіх занять проводиться обробка результатів. Обробка тесту всього припускає оцінку п'яти показників: «швидкість», «оригінальність», «розробленість», «опір замикання» і «абстрактність назв».

«Швидкість» - характеризує творчу продуктивність людини. Оцінюється тільки в 2 х 3 субтестів відповідно до наступних правил:

1. При підрахунку показника враховуються тільки адекватні відповіді.

Якщо малюнок через свою неадекватність не одержує бал по «швидкості», то він виключається з усіх подальших підрахунків. Неадекватними визнаються наступні малюнки: малюнки, при створення яких запропонований стимул (незакінчений малюнок або пара ліній) не було використано як складова частина зображення; малюнки, що представляють собою безглузді абстракції, що мають безглузду назву; осмислені, але повторювані кілька разів малюнки вважаються за одну відповідь.

2. Якщо дві (або більше) незакінчених фігур в субтесті 2 використані при створенні однієї картинки, то нараховується кількість балів відповідне числу використовуваних фігур, так як це незвичайний відповідь.

3. Якщо дві (або більше) пари паралельних ліній в субтесті 3 використані при створенні однієї картинки, то нараховується тільки один бал, так як виражена одна ідея.

«Оригінальність» - найбільш значимий показник креативності. Ступінь оригінальності свідчить про самобутність, нешаблонне, особливості творчого мислення випробуваного і його вираженої несхожості. Показник «оригінальності» підраховується по всім трьом субтестам відповідно до правил:

1. Оцінка за «оригінальність» ґрунтується на статистичній рідкості відповіді. Звичайні, часто зустрічаються відповіді оцінюються в 0 балів, всі інші в 1 бал.

2. Оцінюється малюнок, а не назву!

3. Загальна оцінка за оригінальність виходить в результаті складання оцінок по всіх малюнках.

Список відповідей на 0 балів за «оригінальність»: Примітка: якщо в списку неоригінальних відповідей приводиться відповідь «обличчя людини» і відповідна фігура перетворена в обличчя, то даний малюнок одержує 0 балів, але якщо ця ж незакінчена фігура перетворена в вуса або губи, які потім стають частиною особи, то відповідь оцінюється в 1 бал.

Субтест 1 - оцінюється тільки той предмет, який був намальований на основі кольорової приклеєною фігури, а не сюжет в цілому – риба, хмара, хмара, квітка, яйце, звірі (цілком, тулуб, морда), озеро, обличчя або фігура людини.

Субтест 2. - зверніть увагу, всі незакінчені фігури мають свою нумерацію, зліва-направо і зверху-вниз тощо:

1. – цифра (цифри), буква (букви), окуляри, обличчя людини, птах (будь-яка), яблуко

2. – буква (букви), дерево або його деталі, обличчя або фігура людини, мітелка, рогатка, квітка, цифра (цифри)

3. – цифра (цифри), буква (букви), звукові хвилі (радіохвилі), колесо (колеса), місяць (місяць), особа людини, вітрильний корабель, човен, фрукт, ягоди

4. – буква (букви), хвилі, змія, знак питання, обличчя або фігура людини, птах, равлик (черв'як, гусениця), хвіст тварини, хобот слона, цифра (цифри)

5. – цифра (цифри), буква (букви), губи, парасолька, корабель, човен, обличчя людини, м'яч (куля), посуд

6. – ваза, блискавка, гроза, ступінь, сходи, буква (букви), цифра (цифри).

7. – цифра (цифри), буква (букви), машина, ключ, молот, окуляри, серп, совок (ківш)

8. – цифра (цифри), буква (букви), дівчинка, жінка, обличчя або фігура людини, плаття, ракета, квітка.

9. – цифра (цифри), буква (букви), хвилі, гори, пагорби, губи, вуха тварин.

10. – цифра (цифри), буква (букви), ялинка, дерево, сучки, дзьоб птаха, лисиця, обличчя людини, мордочка тварини.

«Опір замикання» - відображає «здатність тривалий час залишатися відкритим новизні і різноманітності ідей, досить довго відкладати прийняття остаточного рішення для того, щоб зробити розумовий стрибок і створити оригінальну ідею». Підраховується тільки в субтесті 2. Оцінка від 0 до 2 балів.

0 балів: фігура замикається найшвидшим і простим способом: за допомогою прямої або кривої лінії, суцільний штрихування або зафарбовування, букви і цифри так само = 0 балів

1 бал: Рішення перевершує просте замикання фігури. Тестований швидко і просто замикає фігуру, але після доповнює її деталями зовні. Якщо деталі додаються тільки усередині замкнутої фігури, то відповідь = 0 балів.

2 бали: стимульна фігура не замикається взагалі, залишаючись відкритою частиною малюнка або фігура замикається за допомогою складної конфігурації. Два бали так само привласнюється у випадку, якщо стимульна фігура залишається відкритою частиною закритої фігури. Букви і цифри = 0 балів.

«Розробленість» - відображає здатність детально розробляти придумані ідеї. Оцінюється у всіх трьох субтестах. Правила оцінки:

1. Один бал нараховується за кожну істотну деталь малюнка доповнює вихідну стимульну фігуру, при цьому деталі, що відносяться до одного і того ж класу, оцінюються тільки один раз, наприклад, у квітки багато пелюстків - всі пелюстки вважаємо як одну деталь. Наприклад: квітка має

серцевину (1 бал), 5 пелюстків (+1 бал), стебло (+1), два листочки (+1), пелюстки, серцевина і листя заштриховані (+1 бал) разом: 5 балів за малюнок.

2. Якщо малюнок містить кілька однакових предметів, то оцінюється розробленість одного з них + ще один бал за ідею намалювати інші такі ж предмети. Наприклад: в саду може бути кілька однакових дерев, в небі - однакові хмари і т.п. Бонусні бали дається за кожну істотну деталь із квіток, дерев, птахів і один бал за ідею намалювати таких же птахів, хмари тощо.

3. Якщо предмети повторюються, але кожен з них має відмінну деталь, то необхідно дати по одному балу за кожну відмінну деталь. Наприклад: квітів багато, але у кожного свій колір - по одному новому балу за кожен колір.

4. Примітивні зображення з мінімальною «розробленістю» оцінюються в 0 балів.

Отже, тепер ми все проаналізували, все підраховали, ви думаєте це все? Ні, прийшла пора математики. Згадати значення поняття «середньо-арифметичне значення». Для отримання остаточного результату треба: підсумувати всі бали отримані при оцінці всіх п'яти чинників («швидкість», «оригінальність», «абстрактність назви», «розробленість» і «замикання») і поділити цю суму на п'ять. А ось отриманий результат має дійсно значення:

<30 – дуже погано

30-34 – нижче норми

35-39 – трохи нижче норми

40-60 – норма

61-65 – трохи вище норми

66-70 – вище норми

> 70 – чудово

Тест «Домальовування» (Е. Торренс)

 1. _____	 2. _____
 3. _____	 4. _____
 5. _____	 6. _____
 7. _____	 8. _____
 9. _____	 10. _____